

नीतिवाचनभाषा

पुस्तक ३ वं.

कर्ता,

डा. ह्यालाल प्रजलाल पंडित.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૩૨૨ વાર્ષિક

પુસ્તકનું નામ જ્ઞાતિવાચનપાત્ર

વિષય સં ૪૨૨ : ૮૪૨૩ : ૪૫૪

નીતિવાચનમાળા

પુસ્તક ૩ જી.

કર્તા,

દાદ્યાલાલ વ્રજલાલ પંડિત.

આ આવૃત્તિ વેચનાર

સરસ્વતી બુક ડેપો.

નડિઆદ અને ગોધરા.

કિંમત પાંચ આના.

કચ્છી કવિતા વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
જરૂરી કૌપીરાઈ-સંગ્રહ

આજ તે ૨ તી.

૪૭ : ૧૬
ઈ. સ. ૧૯૧૬

પ્રા. ૧૦૦.

(સર્વ હક કર્તાને સંધીન)

પ્રકાશક,

હાથ્યાલાલ વ્રજલાલ પંડિત

ચુલ્લેલ તા. નડિયાદ.

શ્રી ' સત્યનારાયણ ' પ્રીન્ટીંગ પ્રેસમાં પટેલ મોતીલાલ
કાળીદાસે છાપ્યું. ઠે. સિવિલ મસ્જિદ સામે
પાનાંભાઈની વાડીમાં—અમદાવાદ.

પ્રસ્તાવના.

ધુન્નિધિર જોડા મહા સમર્થ અને ધર્મધુરંધર રાજ્યને પણ
જ્યારે કૌશલકુળનો ક્ષય થયા પછી પોતાના સગા સંબંધીઓનો પણ
વિનાશ પોતાના રૂઝખાનોના વડેજ થયો છે એમ સ જગામાં આગ્રહ
ત્યારે તેમને સર્વ રાજ્ય સંપત્તિ ઉપર વિરાગ આવી ગયો, અને
પોતે કરેલાં આવાં ઘોર દુષ્કર્મનો બદલો પોતાને કેવો દુઃસહ ભોગવવો
પડશે તેની ચિંતા થવાથી તેઓ ઘણાજ શોકાતુર થઈ ગયા; ત્યારે
તેમની આસપાસ બેઠેલા ઘણા મહર્ષિઓએ તેમને પણ બોધ આપવા
માટે ઇતિહાસની પુરાતની કથાઓજ કંઠી મંજગાવી હતી; ને તે
દ્વારા તેમના મનનું સાંત્વન કર્યું હતું. આ કથાઓ ધર્મ તથા નીતિનો
ઘણાજ અસરકારક બોધ આપે એવી છે અને તેમનો સંગ્રહ “ઇતિ-
હાસ સમુચ્ચયને” નામે સુપ્રસિદ્ધ છે.

આ ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે કે સરક્ષનાથી બોધ આપવા માટે
કથાઓજ ઉત્તમ ગણાયેલાં છે. કહ્યું આપવું પણ ગળપણ સાથે
આપવામાં આવેથી ઝટ સ્વીકારી લેવાય છે; ને તેથી અસર થવા
વિના રહેતી નથી. બાળકોને શિક્ષણ આપવાનો પણ આજ કિતમ
માર્ગ છે, અને ઇંગ્રેજ ભાષામાં તેથી કથાઓનાં અસંખ્ય પુસ્તકો
સારા મોટા અક્ષરે છપાયેલાં સુંદર ચિત્રોથી સુશેષિત પ્રત્યેક વાચકના
જોડામાં આવ્યાં હશેજ. આવી રીતે કેળવાયેલાં બાળકે નાનપણથીજ
સારા નરસાની પરીક્ષા કરતાં શીખે છે. અને એવી એવી નાની
કથાઓ તેમનાં કામળ મન ઉપર એ.લીતો ઠસી જાય છે કે ચિરકાળ
સુધી તે જુલી રાકતાં નથી.

ગુજરાતી ભાષામાં આવેો સંગ્રહ હવાની ઘણીજ જરૂર હતી
અને જો કે અત્યાર સુધી તેવાં પુસ્તકો પ્રસિદ્ધ નથી થયાં એમ નથી,
પરંતુ હુંકી અને સહેલા સંગ્રહોમાં અપેક્ષી વાતો બાળકો પોતાની

મેળેજ સમજી શકે એવી તથા મ્હોટાં બીબાંથી કાપેલી હજી પથું આપણા સાહિત્યમાં જાંઘએ તેટલી નથી, એમ કહેવામાં કંઈ દોષ થતો નથી એવી મારી માન્યતા છે.

૨. ડાહ્યાલાલ મજલાલ પાંડતે આ કાર્ય બહુ ઉત્સાહથી ઉપાડી લીધું છે, અને તેનાં એ પુસ્તક તો આજ સુધીમાં કપાઇ ચૂક્યાં છે, તથા આ ત્રીજું પુસ્તક તેઓએ તૈયાર કર્યું છે એજ તેમનો શિશુપ્રેમ તથા આજીવનથી ખીલવવાનો શાખ સાબીત કરી આપે છે. ખરું પુસ્તક બહાર પડ્યું ત્યારે મૂને જે ખામીઓ જણાયેલી તે મ્હેં તેમને દર્શાવી હતી, તેથી તે પછીના પુસ્તકોમાં તે દૂર કરવા તેમણે જનતા પ્રયત્ન કર્યો છે અને સાક્ષરો તરફથી તેમનાં આ પુસ્તકોનો સારો સ્વીકાર થયો છે, એજ બતાવી આપે છે કે તેમનો પ્રયત્ન અસ્થાને નથી.

હજી આ પ્રદેશમાં બહુ કરવાનું બાકી છે. સદ્ગુણોનાં બાળ શાપવાથી બાળકને માતાપિતા તથા શિક્ષકો મ્હોટપણે સન્માર્ગે ચાલનારાં ને સદ્વર્તનશાળી બનાવી શકે છે એ તો નિઃશંક છે. તેથી આવાં પુસ્તકો હજી પણ વધારે અને અધિક અસાધ્ય રૂપમાં પ્રસિદ્ધ થાય એમ હું જણાવું છે.

અંચકતાનાં શ્રમ સફળ થયેથી તેઓ હજી વિશેષ અભ્યાસ થાલુ રાખી બહુ પ્રયોગોથી મથન કરીને વિવિધ સામગ્રી બાળકો પાસે મૂકી શકશે એવી આશા રાખવી વ્યર્થ નહિ ગણાય.

જી.ના.ગઢ. } - હગમલાલ હરિલાલ પાંડ્યા
તા. ૨૪-૨૦૧૬૧૬ } - બી. એન. મુ. આદિસર.
જી.ના.ગઢ કેટર.

આભાર-દર્શન.

બાળકો માટેનું આ સાહિત્ય તૈયાર કરવામાં આપણા પ્રસિદ્ધ સાક્ષરશ્રી છગનલાલ હરિદાસ પડયા, બી. એ. જુનાગઢ સ્ટેટના ચીફ એજ્યુકેશનલ ઓફિસર સાહેબ તથા સાક્ષરશ્રી હિંમતલાલ ગણેશજી અંબારિયા, એમ, એ; એલ. એલ. બી. મુંબઈની મ્યુનિસિપલ શાળાઓના સુપરિન્ટેન્ડન્ટ સાહેબ-એઓએ શરૂઆતથી મને જે કોમતી મદદ આપી છે અને પોતાના તાબામાંની શાળાઓમાં આ વાચન-માળાના પુસ્તકોનો છૂટથી ઉપયોગ કરી જે ઉત્તેજન આપ્યું છે, તે બદલ એ ઉભય સાહેબોનો હું અંતઃકરણ પૂર્વક આભાર માનું છું. બળી મારા મિત્ર રા. નારણભાઈ વાઘજીભાઈ પટેલે પણ આમાં મને કેટલીક મદદ આપી છે. તે માટે તેમના ઉપકારની પણ અહીં નોંધ લેવી ઉચિત માનું છું.

ગુજરાતના સાક્ષરો, શ્રીમંતો, અને સરકારી તેમજ દેશી રાજ્યોના જેળવણી ખાતાના અધિકારીઓ આ સાહિત્ય તરફ રસ ધરી દ્રષ્ટિ કરશે તો તેથી આ સાહિત્ય પર, તેના લેખક પર, અને આપણાં બાળકો-કહે કે બલિયની પ્રજા-પર, તેમનો મોટો ઉપકાર થશે એમ કહેવું અયોગ્ય નહિ ગણાય.

નવેશ્વંકા, તા. નવિઆઠ
૧૫માર્ગ, ૧૯૭૫.

}

મહાલાલ મજલાલ પંડિત.

મુંબઈ ઇલાકામાં ને વડોદરા રાજ્યમાં ઈનામ લાયકોરી
માટે મંજુર થયેલું.

નીતિવાચનમાળા-પુસ્તક ૧ લું.

મંજુર પુસ્તક પ્રાથમિક શાળાઓમાં ભણતારા નીચલાં ધોરણનાં છોકરાંને ઉપયોગી થશે એમાં કાંઈ સંદેહ નથી. નાનાં બાળકોને ઈનામ તરીકે આપવા લાયક પુસ્તકોની ખોટ ગુજરાતી સાહિત્યમાં છે તે આવી જાતનાં પુસ્તકો પ્રસિદ્ધ થવાથી ઘણે જાગે મરી જશે એમ હું માનું છું. તમારા પુસ્તકને નિશાળો તેમજ ખાતા તરફથી યોગ્ય આશ્રય મળે એમ હું ઈચ્છું છું.

રા. બ. જમિઅતરામ ગૌરીશંકર શાસ્ત્રી, બી. એ.

તમારા તરફથી નીતિવાચનમાળા નામની નાની ચોપડી મળી. તેમાંથી બાર પંદર વાર્તાઓ હું વાંચી ગયાં. વાર્તાઓ સારી લખાઈ છે. જાણ સારીને છોકરાં સમજે તેરા છે ધણી વાર્તાઓ એવી છે કે છોકરાંને વાંચવી તથા સાંભળવી ગમે.

રા. રા. નરનાથ કેદારનાથ દીક્ષિત, બી. એ.

તમારું નીતિવાચનમાળા પુસ્તક ૧ લું વાંચ્યું. જાણ સારી ને સરસ છે. તેમજ વાર્તાઓ બાળકોને રસ પડે તેવી હોય. પુસ્તક સર્વ રીતે બાળકોને લાયક છે. આગળ સાહિત્ય ના ધણી ખોટ હોવાથી મારી ખાતરી છે કે આ પુસ્તક ઘણું ઉપયોગી થઈ પડશે.

સ્વ. ડૉ. હાદોરલાલ રણછોડલાલ પંડ્યા.

પુસ્તકમાં નાનાં બચ્ચાંને ગમેતેવી સહેલોને બોધક વાતો આપેલી છે. તેમાંથી સારખેંચી શકાય ને બચ્ચાંની સ્મરણ શક્તિ તાજી કરી શકાય તેવી રીતે દરેક પાઠનીએ એક બે સંદેશ સવાલો પૂછેલા છે. ઈનામ માટે આ ચોપડી તબ્દન લાયક છે.

મે, ૧૯૧૬

સાહિત્ય.

અનુક્રમણિકા.

નંબર	પાઠ	પૃષ્ઠ
૧	મહાત્મા ગાંધીજીની વાત ...	૩
૨	શેષ અને લુગરા ..	૪
૩	જેજી વોશિંગ્ટનની વાત ...	૫
૪	પંગિા પ્રશ્નચક્ર વિદ્યાસાગર ...	૬
૫	શ્રી રામચંદ્ર ...	૮
૬	પિતાની એવા. (કવિતા) ...	૯
૭	દેડ ગરુ ...	૧૨
૮	ગુરુભક્તિ ...	૧૩
૯	રામ અને લક્ષ્મણ ..	૧૪
૧૦	લુચ્ચું શિયાળા ...	૧૬
૧૧	લુચ્ચું શિયાળા ભાગ-૨ ...	૧૭
૧૨	દુર્ગોધન અને રાકનિ ...	૧૮
૧૩	સુવર્ણન અદ્યત્ત ...	૨૦
૧૪	સારી સોજત વિષે (કવિતા) ...	૨૧
૧૫	કામમાં કાળજી ..	૨૪
૧૬	જાતમહેનત વિષે (કવિતા) ...	૨૫
૧૭	રાજકુવર અને સુલતાન ...	૨૬
૧૮	વર્તમાનપત્ર વેચનારો છોકરો ...	૨૭
૧૯	કાળજીથી કામ કરનારો છોકરો ...	૨૯
૨૦	હિંમત વિષે (કવિતા) ...	૩૦
૨૧	કૌશલ અદ્યત્તની સામવદ્ત ...	૩૧

૨૨	હુની રમત.	૩૪
૨૩	ધર્મશુક અને લુહારો.	૩૫
૨૪	સકળાની સાચવટ... ..	૩૬
૨૫	સિંહનો મંદવાડ... ..	૩૮
૨૬	સાચે રાચે રામ (કવિતા)... ..	૩૯
૨૭	વીરશ્વરનું પ્રભાલિકપથ્થું.	૪૧
૨૮	ગીધ અને ધ્રુવડની લડાઈ... ..	૪૨
૨૯	મન મારનારો છોકરો	૪૪
૩૦	ચોરી વિષે.	૪૬
૩૧	પ્રકારામની વાત.	૪૮
૩૨	પ્રકાં શાહજાદી	૪૯
૩૩	ગૌતમની દયા.	૫૦
૩૪	અહમ્યાખાઈ હોદ્દર.	૫૧
૩૫	પરોપકાર વિષે (કવિતા)... ..	૫૨
૩૬	બે બાઈઓનો રનેહ.	૫૫
૩૭	હુમાયુનો ખંધુપ્રેમ.	૫૬
૩૮	બાઈઓનો રનેહ... ..	૫૭
૩૯	બે હંસ ને કાચખાની વાત... ..	૬૦
૪૦	સંપ અને કુસંપ... ..	૬૧
૪૧	ખરડાની લડાઈ... ..	૬૧
૪૨	સંપ વિષે (કવિતા.)	૬૨
૪૩	દિવાનની દહતા... ..	૬૫
૪૪	રાજા અને પુરોહિત... ..	૬૬
૪૫	સોડાની વફાદારી... ..	૬૭
૪૬	મોટા મનનો મહારાણો.	૬૮
૪૭	નિઝામની મુશ્કેલી... ..	૭૦
૪૮	સુખાની ઉદ્ધરતા... ..	૭૧

નીનિથી માણસ છઢએ,
પશુથી નહિતર જઢએ;
માટે નીતિ મન ધરીએરે-
માનવી પ્યારા.

નર્મદ.

મામાપની આજ્ઞા પાળવા વિષે.

કહ્યું કરો મામાપનું, તેથી સુખ બહુ થાય;
લાજ વધે આ લોકમાં, શીઝે જગનો રાય.

નીતિવાચનમાળા.

પુસ્તક ૩ જી.

પાઠ ૧, મહાત્મા ગાંધીજીની વાત.

મહાત્મા મોહનદાસ કરમચંદ ગાંધીજીનું નામ તો તમે સઘળાએ સાંભળ્યું છે. સત્યને આગ્રહથી વળગી રહેવા માટે એ વીર પુરુષનું નામ આખી દુનિયામાં મશહૂર છે. એઓ ખારીસ્ટરની પદવી મેળવવા વિલાયત ગયા હતા. જતી વખતે તેમની માએ શિખામણ દીધી, કે ભાઈ, ત્યાં તું માંસમદિરાનો ઉપયોગ કદી કરીશ નહિ. માની શિખામણ સાંભળી લઈ તેઓ વિલાયત ગયા. ત્યાં તેઓ એક વખત કેટલાક મિત્રો સાથે એક મેળાવડામાં ગયા હતા. ત્યાં મિજબાની હતી. જમનાર બધાં માણસોનાં ભાણાંમાં માંસનું લોજન પીરસવામાં આવ્યું. એ જોઈને ગાંધીજીને માની શિખામણ સાંભરી આવી. તેમણે વિચાર કર્યો કે માણાપની આજ્ઞાને માન આપી તે પ્રમાણે ચાલવું, એ પુત્રનો ધર્મ છે. જો હું મારી માતાની આજ્ઞા પ્રમાણે ન ચાલું તો પાપી ઠહું. આમ વિચારી તેઓ એકદમ ઉભા

થઈ ઘર તરફ ચાલવા લાગ્યા. એમ કરતાં પોતાના મિત્રો
શું કહેશે તેની તેમણે બીલકુલ હરકાર કરી નહિ.

પ્રશ્ન. ગાંધીજીને તેમની માએ શું કહ્યું હતું ?

પ્રશ્ન. મેળાવડામાંથી તે કેમ ચાલ્યા ગયા?

પાઠ ૨. શેખ અને લુટારા.

શેખ અબ્દુલ કાદર નામના એક પવિત્ર પુરુષ થઈ
ગયા. નાનપણમાં વિદ્યાભ્યાસ કરવા તે બગદાદ જતા હતા .
તે વખતે બગદાદ શહેર મુસલમાની વિદ્યાનું મોટું મથક
હતું. ઘેરથી નીકળતી વખતે વાટખરચ માટે માએ તેમને
૪૦ દીનાર કુડતામાં બગલ નીચે સીવી આપ્યા. પછી તેણે
શિખામણ આપી કે બેટા, હાંમેશાં સાચું બોલજો. ઈશ્વર
કદી ભૂલીશ નહિ. માની શિખામણ સાંભળી લઈ શેખ
ચાલતા થયા. રસ્તામાં તેમને અહમદ નામનો એક લુટારો
મળ્યો. શેખની પાસે આવી તે બોલ્યો, છોકરા, તારી પાં
કાંઈ છે ? શેખને આ વખતે પેલા દીનાર છુપાવવાની લાલચ
તો થઈ, પણ એવામાં તેમને માની શિખામણ યાદ આવી.
દીનાર જાય તો લલો, પણ માની શિખામણ પ્રમાણે સા
ચું
બોલવું એવો તેમણે નિશ્ચય કર્યો. પછી તેમણે કહ્યું, મારી

પાસે ૪૦ દીનાર છે. આ સાંભળીને નવાઈ પામી અહમદે કહ્યું, બતાવ જો, દીનાર ક્યાં છે ? શેખે તરત ખાંચ ચીરી દીનાર કાઢી બતાવ્યા. હવે અહમદના આશ્ચર્યનો પાર ન રહ્યો. તે બોલ્યો, છોકરા, તેં દીનાર માની દીધા એ શું ? શેખે કહ્યું, મારી માએ મને શિખામણ દીધી છે, કે હંમેશાં સાચું બોલવું ને પરમેશ્વરને કદી ભૂલવા નહિ. એ શિખામણ પ્રમાણે હું ચાલ્યો છું. અહમદના મન પર આની ઘણી ઉંડી અસર થઈ. તેણે તે પછી લુટાડનો ધંધો છોડી દીધો.

પ્રશ્ન. શેખને તેમની માએ શું કહ્યું હતું?

પ્રશ્ન. શેખે અહમદને દીનાર કેમ બતાવ્યાં ?

પ્રશ્ન. અહમદે લુટવાનો ધંધો કેમ છોડી દીધો?

પાઠ ૩. જોર્જ વોશિંગ્ટનની વાત.

અમેરિકામાં જોર્જ વોશિંગ્ટન નામના એક મહાપુરુષ થઈ ગયા છે. નાનપણમાં વહાણ ઉપર નોકરી કરવાનો તેમને ઘણો શોખ હતો. ચૌદ વરસની ઉંમરે એ નોકરી મેળવવાને તેમણે એક વહાણના કપ્તાનને અરજ કરી. તેમની લાયકાત જોઈ કપ્તાને તેમને જગા આપી. આથી વોશિંગ્ટન ઘણા રાજ થયા. નોકરી ઉપર હાજર થવા તે

ઝટપટ તૈયાર થયા, ને જોઈતા સરસામાન તેમણે વહાણ ઉપર મોકલી લીધો પણ ખરો. પછી તે માની રજા લેવા ગયા. તે વખતે માએ તેમને એ નોકરી લેવાનું ના કહ્યું. વોશિંગ્ટનને એ નોકરીનો ઘણો શોખ હતો, પણ માની મરજી વિરુદ્ધ તે વત્યા નહિ. વહાણ ઉપર મોકલેલો સરસામાન એમણે પાછો મંગાવી લીધો, ને એ નોકરી કરવાનો વિચાર તેમણે હંમેશને માટે માંડી વાળ્યો.

પ્રશ્ન. વોશિંગ્ટનને કઈ નોકરીનો શોખ હતો ?

પ્રશ્ન. એ નોકરી તેમણે કેમ લીધી નહિ ?

પાઠ ૪. પંડિત ઈશ્વરચંદ્ર વિદ્યાસાગર.

ખંગાળામાં પંડિત ઈશ્વરચંદ્ર વિદ્યાસાગર નામના એક પ્રખ્યાત પુરુષ થઈ ગયા. પ્રથમ એ કલકત્તાની સરકારી કોલેજમાં નોકરી કરતા હતા. એક વખત તેમના ભાઈનાં લગ્ન થવાનાં હોવાથી તેમની માએ તેમને તાકીદે ઘેર બોલાવ્યા. માતાની આજ્ઞા પ્રમાણે પંડિતજી ઘેર જવા તૈયાર થયા. તે પોતાના અધિકારી પાસે રજા લેવા ગયા. અધિકારીએ તેમની રજા મંજૂર કરી નહિ. આ વખતે પંડિતજીએ વિચાર કર્યો, કે જો હું આ પ્રસંગે ઘેર નહિ જાઉં તો માલાને જરૂર

હુઃખ થયો. જે માતાએ મને અતિશય હુઃખ વેઠી ઉછેર્યો તે માતાને શું મારે હુઃખ દેવું ? કદી નહિ. માતાને સુખ આપવા માટે જરૂર પડશે તો હું આ નોકરીનો પણ ત્યાગ કરીશ. આમ વિચારી તે બોલી બિડ્યા, મારી માની આજ્ઞા હું ઉલ્લંઘી શકીશ નહિ. આપ જે રત્ન ન આપો તો મારું નોકરીનું રાજીનામું મંજૂર કરો ! માની આજ્ઞા પાળવાની આવી દૃઢતા જોઈ પેલો અધિકારી ખુશી થયો. તરત તેણે તેમની રત્ન મંજૂર કરી.

તે વખતે આગગાંડી હતી નહિ. તેથી પગે ચાલી મુસાફરી કરવી પડતી. રસ્તામાં દામોદરા નદી ઉતરવાની હતી. તેમાં પૂર હોવાથી પાંડિતજીએ માછીને હોડી મૂકવાનું કહ્યું. પૂર વધારે હોવાથી માછીએ હોડી ન મૂકી. માએ મને તાકીદે બોલાવ્યો છે માટે મારે જલદી જવું જોઈએ, આમ વિચારી તે પાણીમાં કૂદી પડ્યા ને તરતા તરતા પાર નીકળી ઘેર પહોંચી ગયા.

પ્રશ્ન પાંડિતજીને રત્ન કેમ જોઈતી હતી ?

પ્રશ્ન. નોકરી છોડી દેવા તે કેમ તૈયાર થયા ?

પ્રશ્ન. શો વિચાર કરી તે નદીમાં કૂદી પડ્યા ?

પાઠ ૫. શ્રી રામચંદ્રજી.

શ્રી રામચંદ્રજીનું નામ તો તમે બધાએ સાંભળ્યું છે. આયોધ્યાના રાજા દુશરથના એ મોટા પુત્ર થાય. એ યોગ્ય હિંમરના થયા ત્યારે રાજાએ પ્રજાની સંમતિથી એમને ગાદીએ બેસાડવાનો ઠરાવ કર્યો. આથી આખા શહેરમાં આનંદ છવાઈ રહ્યો. ગાદીએ બેસવાનો ઠરાવેલો દિવસ આંચો. સવારના પહોરમાં નાહી ઘોઘ સારાં કપડાં પહેરી રામચંદ્રજી પિતા પાસે જઈ પ્રણામ કરી ઉભા. રાજા તેમના સામું જોઈ રહ્યા, પણ કાંઈ બોલ્યા નહિ. રાજાને દીલગીર જોઈ રામને ચિંતા થઈ. પાસે તેમની આરમાન મા કુકેયી બેઠી હતી. રામે તેને પૂછ્યું, માજી, મારા પિતાજી આજે દીલગીર કેમ છે? કુકેયી બોલી, પુત્ર રામ, જો તું તારા પિતાની આજ્ઞા પાળે તો હું તેમના દુઃખની વાત કહું. રામે કહ્યું, હું મારા પિતાની આજ્ઞા ગમે તેવી કઠણ હશે તો પણ પુરીથી પાળીશ. પછી કુકેયીએ કહ્યું, રાજા પાસે મારાં બે વરદાન લેણાં છે તે મેં આજ માગ્યાં છે. એક મારા પુત્ર ભરતને ગાદી આપવાનું ને બીજું તને ચોક્કસ વનમાં મોકલવાનું. રાજાને તું ઘણો વડાલો છે તેથી તે તને કાંઈ કહી શકતા નથી, ને આમ શોક કરે છે. આ સાંભળી રામ બોલી બેઠ્યા, પિતાજી, આપ જરા પણ દુઃખી ન થશો. આપની આજ્ઞા પાળવી એ મારો ધર્મ

છ. એ ધર્મ બજાવવા આજ હું ખુશીથી વનમાં જાઉં છું.
આમ કહી તેમણે વનમાં જવાનો તૈયારી કરવા માંડી.

પ્રશ્ન. દશરથ રાજાએ શો કરાવ કર્યો હતો ?

પ્રશ્ન. રામ તેમની પાસે ગયા ત્યારે તે કેમ બોલ્યા નહિ ?

પ્રશ્ન. પિતાજીનું દુઃખ જાણી રામે તેમને શું કહ્યું ?

પાઠ ૬. પિતાની સેવા.

ભુજંગી છંદ.

છડો હું હતો છોકરો છેક છોટો,
પિતા પાળી પોષી મને કીધ મોટો;
ફરી રીતથી રાખતા રાજી રાજી,
ભલા કેમ આભાર ભૂલું પિતાજી. ૧

ચઢી છાતીએ જે ધડી મૂછ તાણી,
કદી અંતરે રીસ આપે ન આણી;
કહ્યું મેં મુખે તે કર્યું હાલું હાલ,
ભલા કેમ આભાર ભૂલું પિતાજી. ૨

મને સારી શિક્ષા શીખાવી મુધાયો,
બળી આપી વિદ્યા વિવેક બધાયો;

ભલી વાતના લેહ સીધા દોંધાળ,
ભલા કેમ આભાર ભૂલું પિતાળ.

૩

મને દેખો અત્યંત આનંદ લેતા,
મુખે માર્ગો વસ્તુ મને લાવો દેતા;
પુરો પા'ડ તેતો ભૂલે પુત્ર પાળ,

ભલા કેમ આભાર ભૂલું પિતાળ.

૪

વડા વાંકમાં આવું તો રાંક જાણી,
દોંધો દંડ દેતાં દયા દીલ આણી;
તણ સ્નેહ દેહે ન દીધી પોંડાળ,

ભલા કેમ આભાર ભૂલું પિતાળ.

૫

ભણાવી ગણાવી કોંધો ભાગ્યશાળી,
તથા તુચ્છ જેવી યુરી દેવ ટાળી;
જનો મધ્ય જેથી રહી કીર્તિ ગાળ,

ભલા કેમ આભાર ભૂલું પિતાળ.

૬

જગન્નાથજી જીવતો રાખશે જો,
હયાતી તમારી અમારી હશે જો;
કરું સેવના સ્નેહ સાથે સદાજી,

ભલા કેમ આભાર ભૂલું પિતાળ.

૭

દલપતરામ.

ગુરુની સેવા કરવા વિષે,

વિદ્યા કેટલું દાન જે, સૌમાં શ્રેષ્ઠ ગણાય;
આપે તે ગુરુ પ્રેમથી, બહારો કેમ વળાય ?

પાઠ ૭. ઢેડગુરુ.

પહેલાંના વખતમાં મગધ દેશમાં શ્રેણિક નામનો રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેને અભયકુમાર નામનો એક બુદ્ધિ-શાળી પુત્ર હતો. એક વખત એ રાજાના બાગમાંથી એક ઢેડ વિદ્યાના બળથી ડાળી નમાવી ફેરીઓ ચૂંટી લીધી. એ ચોરી રાજાના બાગમાં આવી. તેણે ચોર શોધી કાઢવાનું કામ અભયકુમારને સોંપ્યું. અભયકુમારે ચતુરાઈથી ઢેડને ખોળી કઢ્યો. ઢેડ ચોરી કબુલ કરી ને પોતે વિદ્યાના બળથી ફેરીઓ કેવી રીતે ચૂંટી હતી તે પણ કહી સંભળાવ્યું. ઢેડની પાસેથી એ વિદ્યા શીખવાનું રાજાને મન થયું. બીજે દિવસે ઢેડને બોલાવી તેને લોચ પર બેસાડ્યો ને રાજાએ ગાદી પર બેસી વિદ્યા ભણવા માંડી, પણ કેમ કરી રાજાને એ વિદ્યા મોંએ ન ચઢી. ત્યાર પછી અભયકુમારની સૂચના ઉપરથી રાજાએ ઢેડને ગુરુ તરીકે માન આપી ગાદી ઉપર બેસાડ્યો, ને પોતે નીચે બેસી વિદ્યા ભણવા લાગ્યો. આ વખતે રાજાને તરત વિદ્યા મોંએ ચઢી ગઈ. એ વખતથી રાજા ઢેડને ગુરુ તરીકે માન આપવા લાગ્યો.

પ્રશ્ન- રાજાને પ્રથમ વિદ્યા કેમ ન આવડી?

પ્રશ્ન. પાછળથી તેને વિદ્યા કેમ આવડી?

પ્રશ્ન, સારી રીતે વિદ્યા મેળવવાને શું કરવું?

પાઠ ૮. ગુરુ ભક્તિ.

દક્ષિણમાં શિવાજી કરીને એક પ્રતાપી રાજા થઈ ગયા. તેમના ગુરુનું નામ રામદાસ સ્વામી હતું. રામદાસ સ્વામી સમર્થ વિદ્વાન ને ઈશ્વરના મોટા ભક્ત હતા. શિવાજી મહારાજ તેમના ઉપર ઘણો પ્રેમ રાખતા. એક વખત તેમને ગુરુનાં દર્શન કરવાની ઇચ્છા થઈ. રામદાસ સ્વામી એકજ ઠેકાણે રહેતા નહિ. પણ સતારાની આનુષાનુનાં તીર્થોમાં હંમેશાં ફર્યા કરતા. શિવાજીએ તેમની ઘણી તપાસ કરી પણ તે જાણ્યા નહિ. આથી તેની દીલગીરીનો પાર ન રહ્યો. ગમે તેમ થાય તો પણ ગુરુનાં દર્શન કર્યા વિના લોજન નહિ કરવાનો તેમણે ઠરાવ કર્યો. પછી તે પગે ચાલી આનુષાનુ બધે ફરી ગુરુની શોધ કરવા લાગ્યા. આખરે એક વાડીમાં તેમને ગુરુનાં દર્શન થયાં. શિવાજી ઘણા પ્રેમથી તેમને પગે લાગ્યા. પછી તેમણે પોતાને ઉપદેશ આપવા માટે ઘણી આજીજી કરી. શિવાજીનો આવો નિર્મળ પ્રેમ જોઈ ગુરુએ તેમને ઉપદેશ આપ્યો. શિવાજી મહારાજ રાજકાજમાં હંમેશાં તેમની સલાહ લેતા ને તેમની આજ્ઞા મુજબ ચાલતા.

પ્રશ્ન. ગુરુનાં દર્શન કરવા માટે શિવાજીએ શું કર્યું?

પ્રશ્ન. ગુરુએ તેમને શાથી ઉપદેશ આપ્યો?

પાઠ ૬. રામ અને લક્ષ્મણ.

રામ અને લક્ષ્મણ વિશ્વામિત્ર ગુરુની સાથે એક વખત મિથિલા નગરીમાં ગયા હતા. તે વખતે એ નગરને સુશોભિત બનાવ્યું હતું. બધા રસ્તા ઘન, બાવટા ને તોરણોથી શોભી રહ્યા હતા. રાજમહેલ હીરામોતીથી શણગાર્યો હતો, બધાં દેવળો જુદા જુદા રંગનાં ચિત્રોથી શોભતાં હતાં. રાજનાં હાથી ઘોડા, ગાય વગેરે જનવશને પણ સવારી માટે તૈયાર કર્યાં હતાં. નગરની આવી મનોહર શોભા જોવાને રામ લક્ષ્મણને ઇચ્છા થઈ, તેથી તેમણે ગુરુ પાસે રજા માગી. સાંજ પડતા પહેલાં મુકામે પાછા આવવાનું કહી ગુરુએ તેમને રજા આપી.

પછી બંને ભાઈ શહેરમાં ફરીને સઘળી શોભા જોવા લાગ્યા. ફરતા ફરતા તે રાજમહેલ પાસે આવી ચઢ્યા. ત્યાં રાજનો શણગારેલો હાથી ઉભો હતો. તેને જોવાને ઘણાં માણસો લેગાં થયાં હતાં. એ જોતાં જોતાં રામને ગુરુની આજ્ઞા સાંભળી આવી. તેમણે લક્ષ્મણને કહ્યું, ભાઈ, જે આપણે અહીં વધારેવાર થોભીશું તો સાંજ પડી જશે ને તેથી ગુરુની આજ્ઞા પ્રમાણે મુકામે જઈ પહોંચાશે નહિ. આથી વધારે જોવાનો લોભ છોડી દઈ બંને ભાઈ પાછા વળ્યા ને ઉતાવળા ઉતાવળા ગુરુ પાસે જઈ પહોંચ્યા. પોતાની આજ્ઞા મુજબ બંને ભાઈને પાછા આવેલા જોઈ ગુરુને ઘણો આનંદ થયો.

પ્રશ્ન. ગુરુએ રામ લક્ષ્મણને શું કહી રજા આપી ?

પ્રત્ત. જોવાનું મૂકી બંને ભાઈ પાછા ફર્યા ?

પ્રત્ત. ગુરુને શાથી આનંદ થયો ?

સોબત વિષે.

સંગ પ્રમાણે રંગ પાણુ, મન પર બેસી જાય;
સુખ સારી સોબત થકી, નરસીથી દુઃખ થાય.

પાઠ ૧૦. હુરચું શિઆળ.

એક વગડામાં હરણુને કાગડો રહેતાં હતાં. તેમને સારી દોસ્તી હતી. ત્યાં એક ખંધુ :શિઆળ પણ રહેતું હતું. તે એક પેળા પેલા હરણુ સાથે દોસ્તી કરવા આન્યું. હરણુ તેનો સ્વભાવ જાણ્યા વિના તેની દોસ્તી કરી. કાગડાએ એની દોસ્તી નહિ કરવાને હરણુને ઘણુંએ સમજાવ્યું, પણ તેણે માન્યું નહિ.

વગડાનો ચારો ચરી હરણુ ખૂબ તાબું થયેલું હતું. પેલા શિઆળે તેને મારી ખાવાનો વિચાર કર્યો. હરણુને તે રોજ એક અનાજના ખેતરમાં તેડી જવા લાગ્યું. ત્યાં તેને પેટ ભરીને ખાવા મળતું. ખેતરનો ઘણી તેને પકડવાને માટે ઘણી તજવીજ કરતો, પણ તે પકડાતું નહિ. એક વખત તેને પકડવાને માટે પેલા ખેડુતે જાળ બાંધી. હરણુ એમાં પકડાઈ ગયું. પેલું શિઆળ ખેતર બહાર ઉભું હતું. હરણુને જાળમાં સપડાયેલું જોઈ તે ખુશી થયું. હરણુ તેને કહ્યું, જાઈ, જો તું ઠાંતવડે આ જાળ કાપી નાખે તો હું અહીંથી છુટું.

શિઆળે કહ્યું, કે મિત્ર, આ જાળ તો આંતરડાંની બનવેલી છે. આજે મારે ઉપવાસ છે તેથી હું મોંમાં ધાલીશ નહિ. આમ કહી ત્યાંથી થોડે છેટે એક જાળું હતું.

તેમાં ભરાઈ ગયું. હમણું હરણુ મરણુ પામશે ને મને
તેનું માંસ ખાવાનું મળશે એમ ધારી તે હરખાવા લાગ્યું.

પ્રશ્ન. હરણુને કાગડાએ શું કહ્યું ?

પ્રશ્ન. શિઆળ હરણુને ચરવા કેમ લઈ જતું ?

પ્રશ્ન. તેણે જાળ કેમ કાપી નહિ ?

પ્રશ્ન. શા વિચારથી તે હરખાયું ?

પાઠ ૧૧. હુરયું શિઆળ—ભાગ ૨.

સાંજ સુધી હરણુ ઘેર ગયું નહિ તેથી તેના મિત્ર
કાગડાને ઘણી ચિંતા થઈ. તેણે વિચાર કર્યો કે નહીં હરણુ
આજે કંઈ આફતમાં આવી પડ્યું હશે. આથી તે તેને
શોધવા નીકળ્યો. ફરતો ફરતો તે પેલી જાળ પાસે આવી
પહોંચ્યો. હરણુને તેમાં સપડાએલું જોઈ કાગડાએ પૂછ્યું,
ભાઈ, તું અહીં શી રીતે પકડાયું ? હરણુ શિઆળની હુઆ-
ઈની સમજાવી વાત કહી સંભળાવી.

એવામાં એતરનો ઘણી ત્યાં આવતો જણાયો. તેને
જોઈ હરણુના તો હોશજ ઊડી ગયા. તેણે કાગડાને કહ્યું,
મિત્ર, તમે મને કોઈ રીતે બચાવી શકશો? કાગડાએ કહ્યું,
પ્રીકર નહિ. તું છાનું માનું અંદર પડી રહે. જ્યારે હું
જોઈ ત્યારે તું એકદમ ઊડીને નાસી જશે.

હરણે કાગડાના કહેવા પ્રમાણે કર્યું. પેલા એકાદે બાળ પાસે આવી બેસ્યું, તો તેમાં હરણ મરી ગયું હોય એવું જણાયું. તેણે તેને બહાર ફેંકી દીધું. એ વખતે કાગડાએ કા કા એવો અવાજ કર્યો, એટલે હરણ ઊઠીને નાહું. તેને નાસતું બેઠું પેલા એકાદે રીસ ચઢી. તેણે તેની પાછળ છુટી લાકડી ફેંકી. હરણને તે વાગી નહિ પણ બાળામાં ભરાઈ રહેલા પેલા બુઝ્યા શિયાળને વાગી ને તેથી તે મરણ પામ્યું.

પ્રશ્ન. હરણને કાગડાએ શી રીતે છુટું કર્યું ?

પ્રશ્ન. શિયાળને બુઝ્યાઈતું ફળ કેવું મળ્યું ?

પાઠ ૧૨. દુર્યોધન અને શકુનિ.

રાણી કૈકેયી પાસે મંથરા નામે નઠારા સ્વભાવની ઠાસી હતી. તેની શિષ્યામણથી કૈકેયીએ દશરથ રાજા પાસે ભરતને ગાડી અપાવી ને રામને વનમાં મોકલાવ્યા એ વાત તમે વાંચી ગયા છો. આજે એવી બીજી એક વાત કહું છું.

હાસ્તનાપુરમાં પાંડવોનો પિતરાઈ ભાઈ દુર્યોધન રાજ્ય કરતો હતો. નઠારા માણસોની સોખતથી તે પાંડવોને દુઃખ દેવા હંમેશાં પ્રયત્ન કરતો. તેના સગાઓમાં શકુનિ મુખ્ય

હતો. તે ઘણું નિર્હય અને અદેખો હતો. દુર્યોધન હરક કામમાં તેની સલાહ લેતો.

પાંડવોમાં લીમ ઘણો બળવાન હતો. તેનો નાશ કરવા માટે શકુનિએ દુર્યોધનને સમજાવ્યું. દુર્યોધને કપટથી તેને ઝેરના લાડુ ખવરાવ્યા, પણ તેથી લીમનું મોત ન થયું. ત્યારપછી પાંડવોએ દુર્યોધન પાસેથી અર્ધું રાજ્ય લીધું, ને તે ઇંદ્રપ્રસ્થ નામનું નગર વસાવી ત્યાં રાજ્ય કરવા લાગ્યા.

પાંડવોને સુખેથી રાજ્ય કરતા જોઈ શકુનિને અદેખાઈ થઈ આવી. તેમનો નાશ કરવાની તેણે દુર્યોધનને સલાહ આપી. દુર્યોધને તેનું કહેવું માન્યું. પછી શકુનિએ પોતાના એક મિત્ર પાસે લાખનું ઘર તૈયાર કરાવ્યું. તે બતાવવાને બહાને દુર્યોધન પાંડવોને તેમાં લઈ ગયો. પછી રાતે લાગ જોઈ તેણે ઘર સળગાવી મૂક્યું, પણ પાંડવો તેમાંથી જીવતા નીકળી નાહા.

પ્રશ્ન. દુર્યોધન કોની સલાહ પ્રમાણે ચાલતો ?

પ્રશ્ન. શકુનિ સ્વભાવે કેવો હતો ?

પ્રશ્ન. લીમને મારવાનો તેણે શો પ્રયત્ન રચ્યો ?

પ્રશ્ન. લાખનું ઘર તેણે શામાટે કરાવ્યું ?

પાઠ ૧૩. સુલતાન અહમદશાહ.

ગુજરાતના જે સુલતાને અમદાવાદ શહેર વસાવ્યું તેનું નામ અહમદશાહ હતું. એના દાદાનું નામ ઝક્રખાં હતું. અહમદશાહ નાનપણથી નઠારા માણસોની સોખતમાં રહેતો. એ સોખતીઓમાંના કેટલાકે ઝક્રખાંને મારી નાખી અહમદશાહને સુલતાન થવા સમજાવ્યું. તે ઉપરથી અહમદશાહે એક ઘેરનો ખ્યાલો તૈયાર કર્યો ને તે પી જવા ઝક્રખાંને ફરજ પાડી. ઝક્રખાં ઘરડો ને બહુ બલો હતો.

અહમદશાહે નઠારા માણસોની સોખતથી આ કામ કર્યું છે એમ તે જાણી ગયો. તેણે એને શિખામણ દીધી, કે જેમની સલાહથી તે આ કામ કર્યું છે તેમની સોખત હવે તું છોડી દેજે, ને સારા માણસોની સોખત કરજે. આમ કહી તે ઝેર પી ગયો. અહમદશાહને પાછળથી આ પાપી કામ માટે ઘણો પસ્તાવો થયો. એ વખતથી તેણે નઠારા માણસોની સોખત છોડી દીધી. ગાદીએ બેઠા પછી ચાર પવિત્ર પુરુષોની સોખતમાં તે રહેતો ને તેમની સલાહ પ્રમાણે રાજ્યકારભાર ચલાવતો.

પ્રશ્ન. અહમદશાહને તેના મિત્રોએ શી સલાહ આપી?

પ્રશ્ન. ઝક્રખાંએ ઝેર પીતાં શું કહ્યું?

પ્રશ્ન. દાદાની શિખામણ પ્રમાણે અહમદશાહ ચાલ્યો કે નહિ?

પાઠ ૧૪. સારી સોબત વિષે.

ભુજંગી છંદ.

સુસંગે થશે બુદ્ધિની શુદ્ધિ સારી,
સુસંગે નકી બુદ્ધિ નાશે નકારી;
સુસંગે મળે કદ કદા કિનારો,
સને લોક સૌકો સદા સંગ સારો.

૧

સુસંગે સુખી સર્વ સંસાર માંહી,
સુસંગે નહિ કદ પામોજ કાંહી;
સુસંગે વસી વાત સાચી વિચારો,
સને લોક સૌકો સદા સંગ સારો.

૨

સુસંગે રહે કેટિધા કીર્તિ થાશે,
સુસંગે જુઓ જન્મનાં દુઃખ નાશે;
સુસંગે હમેશાં ગુણો છે હજારો,
સને લોક સૌકો સદા સંગ સારો.

૩

સુસંગે પરિબ્રહ્મમાં થાય પ્રીતિ,
સુસંગે કદી ઉપજે ના અનીતિ;
સુસંગે મળે પુણ્ય કેરો પટારો,
સને લોક સૌકો સદા સંગ સારો.

૪

સુસંગે થશે મિત્રતા સર્વ સાથે,
 સુસંગે કદી આળ આવે ન માથે;
 સુસંગે મટે ભ્રમનો ભારી ભારો,
 સને લોક સૌકો સદા સંગ સારો.

૫

સુસંગે બળે પાપ સંતાપગ્રસ્તી,
 સુસંગે મળે માનવીને મુરારી,
 સુસંગે ટળે કાળજના વિકારો,
 સને લોક સૌકો સદા સંગ સારો.

૬

સુસંગે રહો તો રૂડાં કામ થાશે,
 સુસંગે યથા યોગ્ય મુક્તિ જણાશે;
 સુસંગે રહી ધર્મનો મર્મ ધારો,
 સને લોક સૌકો સદા સંગ સારો.

૭

દલપતરામ.

કાટિયા—કરોડ પ્રકારે. } મર્મ—ભેદ.
 ભ્રમ—વહેમ. } મુરારી—પરમેશ્વર.

ઉઘોગ વિષે.

આ સૃષ્ટિમાં શ્રમ વિના, મળે ન વસ્તુ અભિષ્ટ;
વગર વલોવે દહીં થકી, મળે ન માખણ મિષ્ટ.

દલપતરામ.

પાઠ ૧૫. કામમાં કાળજી.

મહારાણીશ્રી વિક્ટોરિયાનું નામ તો તમે સાંભળ્યું છે. વિલાયત ને દરિયા પારના બીજા ઘણા દેશો પર લાંબી મુદત સુધી રાજ્ય ચલાવી હુમણાંજ તે દેવલોક પામ્યાં છે. તે વિશાળ રાજ્યનાં માલિક હોવા છતાં જરા વાર પણ આળસ કરી બેસી રહેતાં નહિ. પોતાના દરરોજના કામમાં તે ઘણી કાળજી ને ખંત રાખતાં.

એક વખત વડા વજીરે હિસાબના કેટલાક કાગળો મહારાણીજી પાસે મૂકી તે પર સહી કરવા કહ્યું. એ કાગળો પર આંકડાની હારખંધ એટલીતો રકમો હતી કે તે ગણતાં કોઈ કસાએલો કારકુન પણ કંટાળી જાય. મહારાણીએ આ કાગળો જોયા એટલે તેના પર આંખો મીચી સહી કરી નહિ, પણ પોતાની પેન્સિલ કાઢી જાતે રકમો ગણી જોઈ ને પછી સહી કરી આપી.

બીજા એક પ્રસંગે વજીરે સહી કરવા માટે રાણીજી પાસે ચૌદ કાગળો રજુ કર્યા. રાણીજીએ તે સઘળા વાંચી જોઈ તેના પર સહી કરી આપી. બીજે દિવસે તેજ કાગળની બીજી નકલો તેણે સહી માટે આણી. રાણીજીએ કહ્યું, કે કાલે ચૌદ કાગળો હતા ને આજે સોળ છે તેનું કારણ શું ? વજીરે કહ્યું કે બીજા બે કાગળની જરૂર પડી તેથી તેની

નકલો આના લેગી રજુ કરી છે. રાણીએ કહ્યું, એ બે કાગળો
જુદા કાઢો. થોડીવાર પછી હું તે તપાસી ને સહી કરી આપીશ.

પ્રશ્ન. મહારાણીજી સહી કરતા પહેલાં શું કરતાં ?

પ્રશ્ન. તેમણે એ કાગળો જુદા કેમ કઢાવ્યા ?

પાઠ ૧૬. જાતમહેનત વિષે.

ચોપાઈ.

જાતે કરવાં જુગતાં કામ,
જેથી જશ જામે સુખ ધામ;
પરની પરહરીએ દરકાર,
જાતે નિજનો વેઠી ભાર.

૧

પરની આશા કરે નિરાશ,
પરની આશા આપે ત્રાસ;
પરને પોતામાં જાહુ ફેર,
તેની કેમ ન કરીએ પેર ?

૨

પરની આશા દુઃખનું મૂળ,
પરની આશા સખળી સૂળ;
પરની લાલચ કીજે પરી,
જાતિખળ જુક્તિ વાપરી.

૩

હરકતમાં ખરકત બહુ હોય,
હુન્નર નર સુખદાયક સોય;
કામ કમની કે'તી ખરી,
વે'તી તે કરીએ કેમ જરી ?

૪

જાતિ સે'નત જુગદાધાર,
અંતે તારી ઉતારે પાર;
પ્રેમ નેમ ત્યારે પરખાય,
જ્યારે પ'ડે પીડા થાય.

૫

કેહાનકાવ્ય.

કે'તી—કહેવત

વે'તી—જતી.

પાઠ ૧૭. રાજકુંવર અને સુલતાન.

મહારાજા પાંચમા જોજી નાનપણમાં એલેકઝાન્ડ્રા આગબોટમાં કામ શીખતા હતા. ત્યાં તેઓ સાધારણ માણસની પેઠે ઉમંગથી કામ કરતા. એક વખત તેમની આગબોટ ઉપર તુર્કસ્તાનનો સુલતાન તેમને મળવા આવ્યો. એ વખતે હોડીઓમાંથી આગબોટમાં કોલસા ભરવાનું કામ ચાલતું હતું. રાજકુમાર જોજી તે કામ ઉપર દેખરેખ રાખતા હતા. કોલસાની ધુળથી તેમનું શરીર ને કપડાં તદ્દન કાળાં થઈ ગયાં હતાં. એથી સુલતાને તેમને ઓળખ્યા નહિ. સુલતા-

નને આગબોટના બધા ભાગ બતાવવાનું કામ આપણા રાજકુમારને સોંપવામાં આવ્યું. તેમની સાથે ફરી રહ્યા પછી સુલતાને પૂછ્યું, કે મારે ઇંગ્લાંડના રાજકુમારને મળવાની ઇચ્છા છે. પણ તેઓ કંઈ આવે વખતે મળે એમ નહિ હોય. જ્યારે કુમારના બોલવાથી તેઓ સમજ્યા, કે જેમને મળવા તેઓ માગતા હતા, તેઓ તેમની પાસેજ ઉભા હતા ને એક સાધારણ અમલદારની પેઠે હલકામાં હલકું કામ પણ કરતાં પાછા હઠે એવા ન હતા ત્યારે તેમના આશ્ચર્યનો પાર રહ્યો નહિ.

પ્રશ્ન રાજકુમાર આગબોટ ઉપર શું કામ કરતા હતા ?

પ્રશ્ન સુલતાને તેમને કેમ ઓળખ્યા નહિ ?

પ્રશ્ન સુલતાનને આશ્ચર્ય શાથી લાગ્યું ?

પાઠ ૧૮. વર્તમાનપત્ર વેચનારો છોકરો.

સ્વામી સત્યદેવ વિદ્યાભ્યાસ કરવા માટે અમેરિકા ગયા હતા. એક દિવસ ત્યાંની એક ટપાલ ઓફિસમાંથી કાગળ લઈ તે ઘેર જતા હતા. રસ્તામાં તેમને એક છ વરસની ઉંમરનો છોકરો મળ્યો. તે વર્તમાનપત્ર વેચતો હતો. તેણે સ્વામીને કહ્યું, સાહેબ, આ વર્તમાનપત્ર આપ વેચાતું કેશે ?

સત્યદેવ—નહિ, મારે તે જોઈતું નથી.

છાકરો—એની કિંમત માત્ર એકજ પૈસો છે.

સત્યદેવ—ગમે તેટલી હોય પણ મારે તે નથી જોઈતું.

છાકરો—મહેરબાની કરી આ ખરીદો. એક પૈસો કાંઈ મોટી રકમ નથી.

સત્યદેવ—છાકરા, તારો બાપ ઘણો ગરીબ છે, કેમ ?

છાકરો—આપ એમ કેમ પૂછો છો ?

સત્યદેવ—તું વર્તમાનપત્ર વેચે છે માટે.

છાકરો—શું વર્તમાનપત્ર વેચનારા બધાં ગરીબ હોય છે ?

સત્યદેવ—ના, પણ તું આટલી નાની ઉંમરનો છે અને અત્યારથીજ ધંધે કેમ લાગ્યો છે ?

છાકરો—મારા બાપ ગરીબ નથી, પણ તેમની મહદ ઉપર આધાર રાખી બેસી રહેવું મને ગમતું નથી. આ પહેરેલાં કપડાં મેં મારી મહેનતથી પેંદા કર્યાં છે. મારો સંઘળો ખરચ હું જાતમહેનથી મેળવું છું. એ સિવાય બેંકમાં મારા દોઢસો રૂપીઆ જમા છે.

પ્રશ્ન. ક્વામી અમેરિકામાં કેમ ગયા હતા ?

” છાકરો પેપર કેમ વેચતો હતો ?

પાઠ ૧૯. કાળજીથી કામ કરનારો છોકરો.

એક વખત એક ગરીબ છોકરો લણવાની ઉમેદથી એક નિશાળમાં દાખલ થવા ગયો. તે ઘણો ગંદો હતો તેથી તેને નિશાળમાં દાખલ ન કર્યો. આથી છોકરો નિરાશ ન થયો. તે આખો દિવસ નિશાળ આગળ બેસી રહ્યો. તે પોતાની લાયકાત બતાવી નિશાળમાં દાખલ થવાની તક ખોળતો હતો. એ નિશાળમાં વિદ્યાર્થીઓને દાખલ કરવાનું કામ એક બાઈના હાથમાં હતું. તે ફરતી ફરતી પેલા છોકરા પાસે આવી ચઢી. તેણે પેલા છોકરાને એક ચોરડી વાળી સ્વચ્છ કરવાનું કામ સોંપ્યું. છોકરાને તો જોઈતું હતું ને તે મળ્યું. રાજી થતો થતો તે ચોરડી વાળવા ગયો. આખી ચોરડી તેણે બે ત્રણ વખત વાળી નાખી. પછી બે ચાર વાર રૂમાલ વડે બધી ભીંતો આપટી નાખી. અંદરનો બધો સામાન પણ તેણે રૂમાલ વડે સાફ કરી નાખ્યો. થોડી વાર પછી પેલી બાઈ ચોરડી તપાસવા આવી. તેણે બધી ભીંતો, જમીન, તાકાં, મેજ, ખુરસી, બારણાની પાછલી બાજુ, એમ બધે ઠેકાણે પોતાનો સ્વચ્છ રૂમાલ ઘસી નેયો. ધૂળનો એક કણ પણ તેને ચોટેલો જણાયો નહિ. આથી તે બાઈ ખુશી

થઈ ને બોલી, છોકરા, આ શાળામાં દાખલ થવાને તું ખરે-ખરે લાયક છે. આમ કહી તેને શાળામાં દાખલ કીધો. આ છોકરો તે ખૂંકર. ટી. વોશિંગ્ટન.

પ્રશ્ન. છોકરો શા વિચારથી નિશાળ આગળ બેસી રહ્યો ?
 " તેને પેલી બાઇએ શું કામ સોંપ્યું,
 " તેણે છોકરાને નિશાળમાં દાખલ કેમ કીધો ?

પાઠ ૨૦. ઉદમ વિષે.

મનહર છંદ.

ઉદમથી આગગાડી, આગબોટ આદિ યંત્ર,
 ઉદમથી વાટવિના દીવા પ્રગટાય છે;
 ઉદમથી વિજળીને, વશ કરી રાખે લોક;
 ઉદમથી જળ તેજ, પવન સહાય છે;
 ઉદમથી આકાશમાં, ઊડવાનું બની શકે,
 ઉદમથી સરસ સરસ શોધ થાય છે,
 ઉદમથી સૂર્યચંદ્ર લોકમાં ચક્રાર્થ શકે,
 ઉદમથી આકાશનું અંતર મપાય છે.

ઉદરની ચિંતા કરી, ઉઘમીને હોય નહિ,
 ઉઘમીની આગળ ધનિક ધક્કા ખાય છે;
 ઉઘમી આકાશને પાતાળ એક કરી શકે,
 ઉઘમી ઉભય લોક માંહી વખણાય છે;
 ઉઘમીને ઈશ્વરનું પદ પણ દૂર નથી,
 ઉઘમી સહજવારમાંહી વધી જાય છે;
 કેશવ કહું શું કદપવૃક્ષ કે તે કામધેનુ,
 ચિંતન્યા પ્રમાણે લાલ અપાર પમાય છે. ૨

ઉભય—પ્રે, આલોકને પરલોક. કેશવકૃતિ:

પાઠ ૨૧. સૈયદ અહમદની સાચવટ.

એક વખત દિલ્હીના પાદશાહે રાજ્યના લાયક માણ-
 સોને ખિતાબ આપવાનો વિચાર કર્યો. ઠરાવેલા દિવસે
 સવારમાં દરબાર ભરી પાદશાહે ખિતાબો વહેંચી આપ્યા.
 પછી તેઓ દરબારમાંથી ઊડી મહેલમાં જવા તૈયાર થયા.
 તે વખતે એક જુવાન ઊકરો દોડતો દોડતો ત્યાં આવી
 પહોંચ્યો. તેને પાતાની પાસે આવતો જોઈ પાદશાહે પૂછ્યું,
 ઊકરા, આજે તું મોંઠો કેમ આવ્યો? સવારમાં હાજર થ-
 વાનું હતું, તે શું તું ભૂલી ગયો?

છોકરો હાથ જોડી બોલ્યો, જહાંપનાહ, સવારમાં મને ઘણી જાંઘ આવી ગઈ તેથી હું મોડો બિઠ્યો. વળી રસ્તામાં પણ મેં મારો ઘોડો ધીમો ચલાવ્યો તેથી મને આવતાં મોડું થયું.

છોકરાનું આવું બોલવું સાંભળીને દરબારના બધા માણસો અને ખુદ પાદશાહ પણ નવાઈ પામ્યા. આ છોકરો આમ સાચું કહી દેશે એમ કોઈ ધારતું ન હતું. પણ આ છોકરાને તો સાચું બોલવાની ટેવ જ હતી, તેથી જરા પણ ગભરાયા વિના તે સાચું બોલ્યો. આથી પાદશાહે પ્રસન્ન થઈ તે છોકરાને પોતાની કોઠમાંનો મોતીનો હાર ને એક કીમતી રત્ન બેટ આપ્યાં.

આ છોકરાનું નામ સર સૈયદ અહમદ હતું. આપણા દેશમાં તેમનું નામ ઘણું પ્રસિદ્ધ છે. અલીગઢમાં મુસલમાની પાદશાહી સ્થાપનાર આ મહાપુરૂષ છે.

પ્રશ્ન. સૈયદ અહમદ દરબારમાં મોડા કેમ ગયા ?

,, પાદશાહ તેમના પર શાથી પ્રસન્ન થયા ?

સત્ય વિષે.

સાચામાં સુખ છે વણું, સાચે સૌને સ્નેહ;
સાચે રાચે જગપતિ, સાચે શોભે દેહ.
હલપતરામ.

પાઠ ૨૨. ટકુંની રમત.

જેજી વોશિંગ્ટનની સાચવટની એક વાત તમે ત્રીજી શોપડીમાં વાંચી ગયા છો. બીજી એવીજ વાત સાંભળો.

તેમને ઘેર એક ચુંદર ટકું હતું. તેમની માને એ ઘણું વહાલું હતું. તે નાતું હોવાથી તેના પર બેસવાની કોઈને છુટ ન હતી. એક દિવસ એ ટકું આંગણમાં ફરતું હતું, એવામાં વોશિંગ્ટન અને એમના ગોઠીઆ નિશાળેથી છટીને ઘેર આવ્યા. વોશિંગ્ટને પોતાના ગોઠીઆઓને કહ્યું. જે કોઈ આ ટકું પર બેસી તેને સામેના મેદાનમાં ફેરવી દાવે તે ખરો. પેલા ગોઠીઆઓએ વારાફરતી ટકું પર ચઢવા પ્રયત્ન કર્યો, પણ કોઈનાથી ચઢી શકાયું નહિ. એ જોઈ વોશિંગ્ટન હસતા હસતા ટકું પાસે ગયા ને તેની કેશવાળી ઝાઢી છલંગ ભરી સવાર થઈ ગયા. પછી એડી મારી તેને ખૂબ દોડાવ્યું, ને મેદાનમાં ફેરવી પાછું આવ્યું. ટકું ઉપરથી તે ઉતરી પડ્યા કે તરત તે નીચે પડી મરણ પામ્યું. એ જોઈ એમના ગોઠીઆ તો ગભરાઈ મુઠીઓ વાળી નાઠા, પણ વોશિંગ્ટન તો જરાએ ગભરાયા નહિ. દોડતા દોડતા ને તેમની મા પાસે ગયા, ને તેને બધી હકીકત કહી સંભળાવી. વોશિંગ્ટને પોતાનો ગુનો કબુલ કર્યો તેથી માએ રાજ થઈ કહ્યું, ઠીકરા, તું મારી પાસે આવ્યો સાચું બોલ્યો.

તેથી તારા વાંક માફ કરું છું. ટટ્ટના મરણથી જો કે મને
 ઘણો શોક થાય છે, તોપણ તારાં સાચાં વચનથી હું તેને
 વિસારી મૂકું છું.

પ્રશ્ન. વેશિંગ્ટને શો અપરાધ કર્યો હતો ?

પ્રશ્ન. મા પાસે જઈ તેમણે શું કયું ?

પ્રશ્ન. માએ અપરાધ કેમ માફ કર્યો ?

પાઠ ૨૩. ધર્મગુરુ અને લુટારો.

જોન કેન્ટ નામનો એક જર્મન ધર્મગુરુ હતો. એક
 દિવસે સંધ્યાકાળે ગામડેથી ધર્મનો ઉપદેશ કરી તે ઘેર
 જતો હતો. રસ્તામાં તેને એક લુટારાની ટોળી મળી.
 તેના નાયકે જોનની સામા આવી કહ્યું, સાહેબ, અપરાધ
 માફ કરજો. આપની પાસે જે કંઈ હોય તે અમને જાડ
 આપી દો. જોને તરતજ પોતાના ગજવામાં એક ઘડીઆળ
 હતું તે, તે કોટનાં પિત્તળનાં બટન કાઢી આપ્યાં. પછી
 નાયકે પૂછ્યું, હવે આપની પાસે કંઈ છે ? જોને કહ્યું ના,
 જે હતું તે બધું મેં તમને આપી દીધું છે. પછી તેણે
 આશળ આલવા માંડ્યું. થોડે દૂર ગયા પછી કોટના અંદર-
 ના ગજવામાં એક સોનાનો કકડો હતો તે તેને સાંભરી

આવ્યો. સોનાનો કકડો પાસે હોવા છતાં નાયક આગળ પોતે જીડું બોલ્યો, તેથી તે પસ્તાવા લાગ્યો. ત્યાંથી પાછો ફરી તે નાયક પાસે ગયો. સોનાનો કકડો તેના હાથમાં મૂકી તેણે પોતાની બૂલ માટે માફી માગી. જોનની આવી સાચવટ જોઈ પેલો નાયક નવાઈ પામ્યો. તેના મન પર આની ઘણી અસર થઈ. હવે તેને પોતાનાં પાછલાં બધાં પાપ માટે પસ્તાવો થવા લાગ્યો, ને તેણે એ ધંધો છોડી દીધો.

પ્રશ્ન. નાયક જોનને શું કહ્યું ?

પ્રશ્ન. જોને શો જવાબ દીધો ?

પ્રશ્ન. રસ્તામાંથી તે પાછો કેમ વળ્યો ?

પ્રશ્ન. લુટારો નવાઈ કેમ પામ્યો ?

પ્રશ્ન. તેણે લૂટવાનો ધંધો કેમ છોડી દીધો ?

પાઠ ૨૪. સુકન્યાની સાચવટ.

પહેલાંના વખતમાં આપણા દેશમાં શર્ચાતિ નામનો એક રાજા થઈ ગયો. જોને સુકન્યા નામની એક કન્યા હતી. એ રાજાના નગર પાસે એક સરોવર હતું. તેની આબુ-બાબુ મોડું વન હતું. એ વનમાં અથવન નામના ઋષિ લાંબી મુદતથી તપ કરવા બેઠા હતા. એકજ જગાએ ઘણી મુદત મુખી સ્થિર બેસી રહેવાથી તેમના શરીર પર માટીના

થેર જામી ગયા હતા. આબુખાબુ બાઈની ઘટા પણ ઘણી વધી ગઈ હતી, તેથી તે કોઈની નજરે પડતા નહિ.

એક દિવસ સુકન્યા સરોવર પર નાહવા માટે ગઈ હતી. નાહી રહ્યા પછી ફરતી ફરતી તે પેલા વનમાં જઈ ચઢી. ઋષિના ઉપર તેની નજર પડી ખરી, પણ તેણે તેમને ઓળખ્યા નહિ. માટીમાંથી બે આંખો ચળકતી જોઈ આ શું હશે એમ વિચારી તેણે તેમાં કાંટા ખોસી દીધા. તેથી ઋષિને ઘણું દુઃખ થયું ને તેમાંથી લોહી નીકળવા માંડ્યું. આ જોઈ સુકન્યા ઘણી ગલરાઈ. દોડતી દોડતી તે પિતા પાસે ગઈને તેમને પોતાનો વાંક કહી દીધો. રાજાએ ત્યાં આવી જોયું તો અંદર ઋષિને દીઠા. સુકન્યાએ અજાણતાં કરેલી કસુર માટે તેણે ઋષિને ઘણા કાલાવાલા કર્યા ને તેમની માફી માગી. પુષ્કળ ઈજાને લીધે ઋષિ આંધળા થયા. તેમની સેવા કરનાર કોઈ હતું નહિ, તેથી સુકન્યા પોતાના અપરાધની શિક્ષા લોગવવા એમની સાથે રાજા-ખુશીથી પુરણી.

પ્રશ્ન. વનમાં ઋષિ શું કરતા હતા ?

પ્રશ્ન. સુકન્યાએ તેમની આંખોમાં કાંટા કેમ ખોસ્યા ?

પ્રશ્ન. તે પિતા પાસે કેમ દોડી ગઈ ?

પ્રશ્ન. તેણે ઋષિ સાથે લગ્ન કેમ કર્યું ?

પાઠ ૨૫. સિંહનો મંદવાડ.

એક વખત એક સિંહ માંદો પડ્યો. તેની સારવાર કરવા વનનાં બધાં પશુ ભેગાં થયાં, પણ તેમાં એક શિયાળ આંચું ન હતું. સિંહની પાસે એક વડ રહેતું હતું. તે ઘણું લુચું ને અદેખું હતું. તેણે સિંહને સમજાવ્યું, કે મહારાજ, આપની સેવામાં બધાં પશુ હાજર થયાં પણ પેલું ખંધું શિયાળ હજી સુધી આંચું નથી. તે ઘણું અભિમાની હોવાથી આપની સત્તા માનતું નથી. એ સાંભળીને પેલા શિયાળ ઉપર સિંહ ક્રોધે ભરાયો. એવામાં ત્યાં શિયાળ આવી પહોંચ્યું. સિંહનો ક્રોધ જોઈ તે બધી રમત પારખી ગયું. આજીજી કરી તે બોલ્યું, મહારાજ, આપના મંદવાડની બજાર સાંભળી બધાં પશુ અહીં આંચ્યાં, પણ મને ઘણી ફીકર થઈ તેથી હું તો બારોબાર વેઠ પાસે ગયું. ત્યાં દવા માટે રોકાવું પડ્યું તેથી મને અહીં આવતાં વાર થઈ. શિયાળનું આવું બોલવું સાંભળી સિંહનો ક્રોધ શમી ગયો. તે ધીમીથી બોલ્યો, કહે, શિયાળ ભાઈ, વેઠે તને શી દવા બતાવી છે? શિયાળે કહ્યું, મહારાજ, વેઠે કહ્યું છે કે વનપતિ જે વડનું તાણું માંસ ખાય તો મંદવાડ મટે. શિયાળની વાત બરી માની સિંહે પેલા અદેખા વડને તરત ફાડી ખાધું. એમ કર્યા છતાં તેનો રોગ ન મટ્યો, ને જલે દહાડે શિયાળની

હુઆઈ પણ તેનાં જાણવામાં આવી, તેથી તેણે તેને પણ
ફાડી ખાધું.

પ્રશ્ન. વરુએ સિંહને શું સમજાવ્યું ?

પ્રશ્ન. તેને તેનું કેવું ફળ મળ્યું ?

પ્રશ્ન. સિંહે શિઆળને કેમ મારી નાખ્યું ?

પાઠ રંદ. સાચે રાચે રામ.

દાહરા.

અસત્યનો આદર કરી, બહુ થાય બદનામ;
એતો રીત અનાહોની, સાચે રાચે રામ. ૧

સાચેથી શોભે શરોર, નહિ શણગારે નામ;
સાખ વધે સંસારમાં, સાચે રાચે રામ. ૨

સત્ય વડે આકાશ આ, કરીને રહ્યું વિરામ;
સ્તંભ નથી તેને તથા, સાચે રાચે રામ. ૩

મર્યાદા ન હોઈ મૂકે, આમન્યા ધરી આમ;
સૂર્યશશી પણ ગતિ કરે, સાચે રાચે રામ. ૪

શેષ ધરે શિર પર ધરા, હૈયે ન તજે હામ;
સહુ પ્રતાપ એ સત્યનો, સાચે રાચે રામ. ૫

સત્યે વાયુ વાય છે, સરિતા વહે તમામ;
ડાહી નહિ દિગ્પાળ જો, સાચે રાચે રામ. ૬

સત્ય ગયે સરવસ ગયું, હામ હામ ને ઠામ;
એમાં અંગારો પડ્યો, સાચે રાચે રામ. ૭

વિપદ પડી હરિશ્ચંદ્ર નૃપ, પણ મૂકી નહિ મામ,
સંકટ સહુ શોષણ કયું, સાચે રાચે રામ. ૮

સત્ય ન તજી સીતા સતી, ભલી દમયંતી ભામ;
અમર રહ્યાં આ લોકમાં, સાચે રાચે રામ. ૯

પ્રહ્લલાદે પીડા ખમી, ગણ્યું અસત્ય હરામ
વિજય થયો તો સત્યનો, સાચે રાચે રામ. ૧૦

વધે માન બહુ સત્યથી, સૌ જન કરે સલામ;
પાંચે મળે પહારથી, સાચે રાચે રામ. ૧૧

ખાંચે જૈશ ન જૂઠના, વાંચે જો વિશ્વામ;
ખાંચે ખેસીશ મેજના, સાચે રાચે રામ. ૧૨

અગ્નિની અંદર ધરે, પડે પિત્તળ તો શામ;
બળે બુલાખી સ્વર્ણનહિ સાચે રાચે રામ. ૧૩

કાવ્યકોસ્તુભ.

અનાડી-મૂર્ખ; જગલી
રાચે-રીઝે.
સરિતા-નદી.
દિગ્પાળ-દિશાઓનું રક્ષણ
કરનાર દેવ.

દામ-પૈસા.
મામ-મોટાઈ.
વાચે-પ્રચે.
સ્વર્ણ-સોનું

પાઠ ૨૭. વીરેશ્વરનું પ્રમાણિકપણું.

વીરેશ્વર નામનો એક છોકરો હતો. તે બંગાળાના
બાંદા નામે શહેરમાં રહેતો હતો. એક દિવસ તે શહેર
બહારના બગીચામાં ફરતો હતો. ત્યાંથી તેને ફૂપીઆની એક
કોથળી જડી. વીરેશ્વરે એ કોથળી તેના ખરા માલીકને
સોંપી કાઢી આપવાનો નિશ્ચય કર્યો. ત્યાંથી તે થોડક છેટે
ગયો ત્યારે એક કાણુડી તેને સામે મળ્યો. તે ગભરાઈને

થહેરે વીરેશ્વરના સામું ટગર ટગર જોઈ રહ્યો. વીરેશ્વરે તેને પૂછ્યું, તમારું કંઈ ખોવાયું છે? કાબુલીએ કહ્યું, હું થોડી વાર ઉપર અહીં રૂપીઆની એક કોથળી ભૂલી ગયો છું. એ કોથળી મારા માલીકની છે ને તેમાં પાંચ હજાર રૂપીઆ છે. વીરેશ્વરે તરત કહ્યું, લો, આ રહી તમારી કોથળી. અંદરના રૂપીઆ તપાસી લો. કાબુલીએ રૂપીઆ તપાસી જોયા. તો તે પુરેપુરા જણાયા. ખાર ચૌદ વરસની ઉંમરના બાળકનું આવું પ્રમાણિકપણું જોઈ પેલો કાબુલી ઘણો ખુશી થયો. તેણે વીરેશ્વરને ઇનામ તરીકે પાંચ રૂપીઆ આપવા માંડયા. "વીરેશ્વરે તે લીધા નહિ ને કહ્યું, મેં તમારા રૂપીઆ તમને પાછા આપ્યા એમાં ઇનામ શું? માત્ર મેં તો મારી ફરજ બજાવી છે. વીરેશ્વરનાં આવાં વચન સાંભળી પેલો કાબુલી ઘણો ખુશી થયો. પછી તે તેનો ઉપકાર માની ચાલતો થયો.

પ્રશ્ન. રૂપીઆની કોથળી બઈ વીરેશ્વરે શો વિચાર કર્યો?

પ્રશ્ન. કાબુલીએ તેને ઇનામ કેમ આપવા માંડ્યું?

પ્રશ્ન. વીરેશ્વરે શું કહ્યું?

પાઠ ૨૮. ગીધ અને ધ્રુવડની લડાઈ.

એક વખત એક ગીધ અને ધ્રુવડ એક માળા મારે લડતાં હતાં. ગીધ કહે, આ માળો મારો અને ધ્રુવડ કહે મારો. લડાઈ લાંબી સુઢત સુધી ચાલી પણ તેનો નિકાલ ન થયો. એવામાં ત્યાં થઈને વિમાનમાં બેસીને શ્રી રામચંદ્રજી જતા હતા. પેલાં પક્ષી તેમની પાસે ન્યાય કરાવવા ગયાં.

ધ્રુવડ હાથ જોડી કરગરીને બોલ્યો, મહારાજ, આ ગીધ મારા માળામાં પેસી જાય છે, ને કહે છે કે માળો તો મારો છે. હું તેને ઘણીએ ના કહું છું છતાં તે માનતો નથી. ધ્રુવડનું કહેવું સાંભળી રામચંદ્રજીએ ગીધને પૂછ્યું, તારે આ સંબંધી કંઈ કહેવું છે? ગીધે કહ્યું, રાજાજી, એ માળો મારો છે. ધ્રુવડ તો ગળે પડે છે. એનો માળો કેવો ને વાત કેવી !

બંનેનું કહેવું સાંભળી રાજાજીએ ગીધને પૂછ્યું, જો એ માળો તારો હોય તો તે ક્યારે બાંધ્યો તે કહે. ગીધે કહ્યું, મહારાજ, આ પૃથ્વી પણ ન હતી તે પહેલાંનો મારો માળો છે. પછી રાજાજીએ ધ્રુવડને પૂછ્યું, જો માળો તારો હોય તો તે ક્યારે બાંધ્યો તે કહે. ધ્રુવડે કહ્યું, આ પૃથ્વી બન્યા પછી તેના ઉપર ઝાડ ઉગ્યાં. એ ઝાડ ઉપર મેં ઘણી મહેનત કરી આ માળો બાંધ્યો. ધ્રુવડનું કહેવું રાજાજીએ અરૂં

લાગ્યું. તેમણે ગીધને કહ્યું, પૃથ્વીના આધાર વિના ઝાઝી રીતે ઉગે? ઝાડ વિના માળો શી રીતે બંધાય? આ માળો તારો નથી પણ ધ્રુવડનો છે, માટે તે હું તેને સોંપું છું. આમ કહી તેમણે પેલા ગણેપદુ ગીધને ભાર સળ કરી.

પ્રશ્ન. બંને પક્ષી કેમ લડતાં હતાં?

પ્રશ્ન. રાજાએ ગીધની લુચ્ચાઈ શી રીતે પકડી?

પ્રશ્ન. તેમણે ગીધને શા માટે સળ કરી?

પાઠ ૨૯. મન મારનારો છોકરો.

કોઈ એક શેઠને ત્યાં એક ગરીબ છોકરો કામે ગયો હતો. તે દિવાનખાનામાં ગયો. ત્યાં હીરા મોતીથી મઢેલું એક સુંદર ઘડીઆળ એના જોવામાં આવ્યું. એ ઘડીઆળ હાથમાં લઈ થોડીવાર સુધી જોયા કર્યું. ઘડીઆળના ચળકાટથી તેનું મન લોભાયું, ને તે ચોરી લેવાની તેને ઇચ્છા પણ થઈ.

પણ એ છોકરો કાંઈ આમ સહજમાં ચોરી કરે એવો ન હતો. ચોરી કરવાના વિચારને દબાવી દઈ તે ધીમેથી બોલ્યો, મારે આ ઘડીઆળની ચોરી શા માટે કરવી? જો

હું' આજે ઘડીઆળ ચોરીશ તો પછી મને ચોરી કરવાની દેવ પકડશે. ચોરી કરતાં કોઈક દિવસ હું' પકડાવાનો તો ખરોજ. તે વખતે સરકાર મને સજાત સજા કરશે, સરકાર પાસેથી સજા લોગવીને કહાવ્ય હું' છૂટીશ, પણ પરમેશ્વર પાસેથી તો હું' કોઈ રીતે છૂટવાનો નથી. આમ બાલી તેણે હાથમાંથી ઘડીઆળ નીચે મૂકી દીધું.

ઊકરાનું આ બાલનું અંદરના ઓરડામાં રહી ધરની ધણિઆણી સાંભળતી હતી. તેણે ઊકરાને પોતાની પાસે બાલાની કહ્યું, તે' ઘડીઆળ ચોરવાની લાલચને દબાવી દીધી એ ઠીક કર્યું. ચોરી કરીને પૈસાદાર થવું એ કરતાં પ્રમાણિકપણાથી નિર્ધન જીવન ગાળવું, એ હજારગણું સારું છે; કેમકે તેથી આપણું મન શાંત અને આનંદમાં રહે છે. આમ કહી તેણે તે ઊકરાને ભારે ઇનામ આપ્યું. વળી તેણે પોતાના ખરચે તેને ભણવાની પણ સગવડ કરી આપી.

પ્રશ્ન. ઘડીઆળ જોઈ ઊકરાને શો વિચાર થયો ?

પ્રશ્ન. હાથમાંથી તેણે તે પાછું કેમ મૂકી દીધું ?

પ્રશ્ન. ધરની ધણિઆણીએ ઊકરાને શું કહ્યું ?

પ્રશ્ન. ચોરી નહિ કરવાથી તેને શો લાભ થયો ?

પાઠ ૩૦, ચોરી વિષે.

કુંડળીઆ.

ભુ'ડો તરકરને બણે, વિશ્વ તજે વિશ્વાસ;
 વસવાને કાજે મળી, વડો ન આપે વાસ;
 વડો ન આપે વાસ, દોષ મો એને કે છે;
 કાને સૂણતા કામ, લોક ધિક્કાર વદે છે;
 કહે ન ફડો કોઈ, કામથી બણે કુટો;
 વિશ્વ તજે વિશ્વાસ, બણે તરકરને ભુ'ડો. ૧

મનસા વાચા કર્મણા, કરો ન ચોરી કોઈ;
 આ લોકે રાખા નડે, પરલોકે દુઃખ હોય;
 પરલોકે દુઃખ હોય, કોઈ સાફ નવ બોલે;
 મોટો માણસ હોય, તોય તરણાની તોલે;
 મજ બોલે છે વાણી, ચોર તે સઘળા સરખા;
 કરો ન ચોરી કોઈ, કર્મણાવાચા મનસા. ૨

મજલાલ શાસ્ત્રી.

તરકર - ચોર.

મનસા વાચા કર્મણા - મન, વચન અને કામવડે.

દયા.

દયા ધર્મનું મૂળ છે, પાપ મૂળ અભિમાન;
તુળસી દયા ન છોડીએ, જ્યાં લગી ઘટમાં પ્રાણ.

પાઠ ૩૧. તુકારામની વાત.

દક્ષિણમાં તુકારામ કરીને એક સાધુ પુરુષ થઈ ગયા. એક દિવસ તે ગામમાં ફરતા હતા તેવામાં તેમણે એક ડાસીને ધીમે ધીમે ચાલતી જોઈ. તેનામાં ચાલવાની શક્તિ હતી નહિ તેથી લાકડીનો ટેકો દઈ પરાણે ચાલતી હતી. ચાલતાં ચાલતાં જ્યારે તેને હાંફ ચઢતો, ત્યારે તે ઉભી રહી થોડી વાર વિસામો લેતી ને પછી આગળ ચાલતી. ડાસીને જોઈ તુકારામને ઘણી દયા આવી. તેમણે ડાસી પાસે જઈ પૂછ્યું, માજી, તમે ક્યાં જાઓ છો ? ડાસીએ જવાબ દીધો ભાઈ, હું ખજારમાં તેલ લેવા જઈ છું. આ સાંભળીને તુકારામને કહ્યું, તમે ઘરડાં હોવાથી આટલું ચાલતાં થાકી ગયાં છો, માટે તમે મારી ખાંધે બેસી જાઓ. હું તમને ખજારમાં લઈ જઈ. તુકારામનું આવું બોલવું સાંભળી ડાસી ઘણી ખુશી થઈ. તેણે કહ્યું, ભાઈ, મને ઉંચકીને ખજારમાં લઈ જવાની જરૂર નથી. આ તેલનું વાસણ અને પૈસા લઈ તમે ખજારમાંથી તેલ આણી આપો. તુકારામે તરત ખજારમાં જઈ તેલ આણી આપ્યું. આથી ડાસી પ્રસન્ન થઈ બોલી ભાઈ, તમે ઘણા દયાળુ છો તેથી ભગવાન તમારું જીવન કરશે. આમ કહી તેણે ઘર તરફ ચાલવા માંડ્યું.

પ્રશ્ન. ડાસીને જોઈ તુકારામને દયા કેમ આવી ?

પ્રશ્ન. તેમણે ડાસીને શું કહ્યું ?

પ્રશ્ન. ડાસીએ તેમને આશીર્વાદ કેમ દીધો ?

પાઠ ૩૨.. તુર્કી શાહનહી.

તુર્કીની શાહનહી સરીતા એક દિવસ મહેલ બહાર ફરતી ફરતી એક ટેકરી ઉપર જઈ ચઢી. ત્યાં કોઈ દુઃખી માણસનો અવાજ તેના કાને પડ્યો. એ અવાજ સાંભળી શાહનહી ચમકી. તેણે આંખુઆંખુ નજર ફેરવી પણ કોઈ દીઠામાં ન આવ્યું. પછી તે મોટેથી બોલી, મને કોણ બોલાવે છે? તમે ક્યાં છો? સામે જવાબ મળ્યો, હું જમીનની હેઠળ લોયરામાં કેદ પડેલો છું. મને ઘણી ભૂખ લાગી છે, માટે થોડું ખાવાનું આપો. આ સાંભળી શાહનહીને દયા આવી. તેણે કહ્યું, ઉભા રહો, તમારે માટે હું ખાવાનું લઈ આવું. આમ કહી તે મહેલમાં ગઈ ને થોડી શેટલી તથા પાકાં ફળ લઈ આવી. ટેકરીની તળેટીમાં એક પથર હતો તે તેણે ઘણી મહેનતે ખસેડ્યો. પછી અંદરની જાળીમાં હાથ ધાલી તેણે પેલા કેદીને ખાવાનું આપ્યું. આ પ્રમાણે ત્રણ દિવસ સુધી દયાળુ શાહનહીએ પેલા કેદીને ખવાડ્યું. પોતાને આવું પરમારથ કામ કરવાની તક મળી તેથી તે ખુશી થઈ ને પરમેશ્વરનો ઉપકાર માનવા લાગી.

પ્રશ્ન. કેદીએ શાહનહીને શું કહ્યું ?

અમ. શાહનહીએ તેને શા રીતે ખાવાનું આપ્યું ?

પ્રશ્ન. તે પરમેશ્વરનો ઉપકાર કેમ માનવા લાગી ?

પાઠ ૩૩. ગૌતમની દયા.

આપણા દેશમાં ગૌતમ કરીને એક પ્રસિદ્ધ ધર્માચાર્ય થઈ ગયા. તેમણે સ્થાપેલો 'બૌદ્ધધર્મ' હજી પણ દુનિયાના ઘણા દેશોમાં ચાલે છે. એક વખત ગૌતમ ને તેમના ભાઈ દેવદત્ત એક બાગમાં બેઠા હતા. તે વખતે આકાશમાં કેટલાંક પંખી ઉડતાં હતાં. દેવદત્તે તેમના તરફ એક બાણ ફેંક્યું. એ બાણ એક પંખીને વાગ્યું, તેથી તે નીચે પડી તરફડવા લાગ્યું. એને જોઈ ગૌતમને દ્રવ્યા આવી. તેમણે ધીમેથી એના શરીરમાંથી બાણ ખેંચી કાઢ્યું. પછી ઘા ઉપર થોડાં ઠંડાં પાંદડાં લાવી ચાવીને બાંધી દીધાં, અને તેને ખોળામાં લઈ પંપાડ્યું.

દેવદત્તે ગૌતમને કહ્યું, આ પંખીને મેં નીચે પાડ્યું માટે તે માફ. ગૌતમે કહ્યું, મેં એનો જીવ બચાવ્યો માટે એ માફ. તેમને એ માટે તકરાર થઈ. તેનો ન્યાય કરાવવા તે બેઉ રાજસભામાં ગયા. ત્યાં દોઢ બરાબર ન્યાય કરી શક્યું નહિ. એવામાં ત્યાં એક ઋષિ આવી ચઢ્યા. ગૌતમે તેમને બધી વાત કહી. એ સાંભળી ઋષિએ કહ્યું, આ પંખીને જોણે મારી નાખવા પ્રયત્ન કર્યો, તેના કરતાં એને બચાવનારનો એના પર વધારે દુક છે. આમ કહી

તેમણે એ પંખી ગૌતમને સોંપ્યું. આથી ગૌતમને ઘણું
આનંદ થયો.

પ્રશ્ન. ગૌતમે પંખીની શી બરદાસ કરી ?

પ્રશ્ન. બંને બાઇને તકરાર કેમ થઈ ?

પ્રશ્ન. કવિએ એ પંખી ગૌતમને કેમ સોંપ્યું ?

પાઠ ૩૪. અહલ્યાબાઈ હોદ્કર.

ગુજરાતની ઉત્તરે રજપુતસ્તાનનો મુલક છે. તેમાં
ઈંદોરનું મોટું રાજ્ય છે. ઈંદોરની ગાદી પર અહલ્યાબાઈ
નામની એક પવિત્ર મહારાણી થઈ ગઈ. હજી સુધી
હોદ્કરઆબા હિંદુસ્તાનમાં તેનું નામ ઘણું પ્રસિદ્ધ છે. તે બાઈ
ઘણી પરોપકારી હતી. દેશના જુદા જુદા ભાગોમાં તેણે
ઘણાં પરોપકારનાં કામો કર્યાં હતાં. ઠામ ઠામ અન્નક્ષેત્રો
સ્થાપ્યાં હતાં, વટેમાગુઓને પાણી પાવા માટે પરબો
બેસાડી હતી, અને ગરીબ માણસોને મફત લુગડોં આપવાની
પાકી ગોઠવણ કરી હતી. કોઈક દુઃખી માણસને તે જોતી
તો તેને બનતી મદદ આપવા ચૂકતી નહિ. રાત દિવસ તે
પરોપકારનાં કામો કરવામાંજ આનંદ માનતી. માણસ જાત
સિવાયનાં બીજાં પ્રાણીઓ ઉપર પણ તે ઘણી દયા રાખતી.

જિનાજાની ઋતુમાં ખેતરોમાં હજી ખેંચતા બળદોને પાણી
પાવા માટે તેણે પાતાના ખરથે ઘણા નોકરો રાખ્યા હતા.
ઘણી વખત તે ખેડુતો પાસેથી વાજખી કિંમતે અનાજનો
હિસો પાક વેચાતો હોતો, ને તે સઘળો બેલાડી મૂકી પંખી-
ઓને આનંદ કરાવતો.

પ્રશ્ન. અહમ્યાબાઇનું નામ આથી પ્રખ્યાત છે ?

પ્રત્ત. તે પરોપકારના કેવા કામ કરતો ?

પાઠ ઉપ. પરોપકાર વિષે.

વક્ષત્તિલકા.

રે માનવી, સરવ માનવી વાત મારી,
છે અર્થની નથી અનર્થનો કે નઠારી;
શાઓ વિષે લિખિત છે મત તે ખરો રે,
ઔદાર્ય કાર્ય કરવા કર વાવરો રે. ૧

જે વાપર્યું સુકૃતમાં વર્યું તે તમારું,
હાટેલ જે ઘર વિષે રજમાં જનારું;
ધીમંતતા કથનમાં મનમાં ધરો રે,
ઔદાર્ય કાર્ય કરવા કર વાવરો રે, ૨

થોડે મળી સ્થિર કદી સ્થળમાં થવાના,
 પેસા પછીથી પળમાં જળમાં જવાના;
 એ કારણે અતિ ફડા ફૂત આકરો રે,
 ઔદાર્ય કાર્ય કરવા કર વાવરો રે. ૩

તે ધન્ય ધન્ય ધરણી પર પિંડ ધારી,
 જે ખંત રાખી ખરચે વિતને વિચારી;
 પોતે સુપંથ સમજે પણ પાંસરો રે,
 ઔદાર્ય કાર્ય કરવા કર વાવરો રે. ૪

જે હીનને મતિદિને સુખદાન હાતા,
 તે ધન્ય તેમજ મહા ધન તાત માતા;
 એવું વિચારી શુભ સાધન સંધરો રે,
 ઔદાર્ય કાર્ય કરવા કર વાવરો રે. ૫

દલપતકાવ્ય.

ઔદાર્ય—ઉદારતાનાં;
 પરાપકારનાં.

રજ-ધૂળ.

પિંડ—શરીર.

વિત—પૈસો.

ફૂત—કામ.

ભાઈભાંડુ પર પ્રેમ.

ભાઈબેન ભાંડુ અવર, રમત ભિલ્લુની સંગ;
કળ્યા કરવા છોડો દઈ, વરત હરખથી અંગ.
નર્મદાશંકર.

પાઠ ૩૬. બે ભાઈઓનો સ્નેહ.

ગોપાળ કૃષ્ણ ગોખલેને ગોવિંદરાવ નામે એક મોટા ભાઈ હતા. તે બહુ લલા હતા. બંને ભાઈ હંમેશાં હળી-મળીને રહેતા ને એકબીજા ઉપર પ્રેમ રાખતા. નાનપણમાં તે બેઉ અંત્રેજી લણતા હતા, એવામાં તેમના પિતા મરણ પામ્યા. આથી તેમના ભરણપોષણનો બધો ભાર તેમની માને માથે આવી પડ્યો. પૈસાટકા સંબંધીની પોતાની સ્થિતિ સારી ન હોવાથી, બંને દીકરાના ભણતરનું ખર્ચ શી રીતે પુરું કરવું, તેનો એમની માને મોટો વિચાર થઈ પડ્યો. માતાની એ મુઝવણ ગોવિંદરાવના જાણવામાં આવી. તેમણે વિચાર કર્યો, કે હું મોટો છું ને મારો ભાઈ હજી નાનો છે. જાણવામાં હું સાધારણ બુદ્ધિનો છું, ને એ ઘણો હોશિયાર છે. માટે જો હું દુઃખ વેડીને પણ એને આગળ જાણાવું તો એની જિંદગી સુધરે. આમ વિચાર કરીને તેઓ ભાઈ તરીકેની પોતાની ફરજ બજાવવા તૈયાર થયા. તેમણે તરત જાણવાનું છોડી દીધું, ને પંદર રૂપિયાના માસિક પગારથી નોકરી કરવા માંડી. આ પગારમાંથી તે પોતાને માટે ઘણાં એછા ખર્ચ કરી આઠ રૂપિયા બચાવતા, ને તે પોતાના ભાઈને ખર્ચ માટે મોકલતા. મોટાભાઈની આ સમજી સ્થિતિ ગોપાળ કૃષ્ણના જાણવામાં હતી. તેથી

તેઓ ઘણી કાળજીથી અભ્યાસ કરતા ને પોતાને માટે જેમ
જને તેમ ઓછું ખર્ચ કરી, ભાઈના માથા પરનો બોલો
હલકો કરવા પ્રયત્ન કરતા.

પ્રશ્ન. બાપના મરણ પછી ગોવિંદરાવે શે વિચાર કર્યો?

પ્રશ્ન. તેમણે ગોખલેને શી રીતે બણાવ્યા?

પ્રશ્ન. ગોખલે કેવી રીતે વર્તતા?

પાઠ ૩૭. હુમાયુનો બંધુપ્રેમ.

દિલ્હીની ગાદી પર હુમાયુ કરીને એક પાઠશાહ થઈ
ગયો. એ એના ભાઈઓને ઘણું આહતો. જ્યારે તે ગાદીએ
બેઠો ત્યારે તેણે આખું રાજ્ય પોતાને માટે નહિ રાખતાં,
પોતાના ભાઈઓને પણ સરખે ભાગે વહેંચી આપ્યું.

ગાદીએ બેઠા પછી એક પઠાણ સરદાર સાથે હુમાયુને
સંઘર્ષ થઈ. એ વખતે હુમાયુને તેના ભાઈઓએ ખીલકુલ
મદદ કરી નહિ. હુમાયુ તેના ભાઈઓને ઘણું આહતો, પણ
તેના ભાઈઓ તેને ખીલકુલ આહતા નહિ. તે સમજા હુમાયુ-
ને હેરાન કરવા લાગ્યા. લડાઈમાં હારી હુમાયુને રાજ્ય
છોડી નાસવું પડ્યું. તે તેના ભાઈઓ પાસે મદદ માગવા
ગયો, પણ આદતમાં આવી પડેલા ભાઈને તેમણે મદદ

કરી નહિ. આમ છતાં પણ હુમાયુએ મરતાં સુધી પોતાનાં
ભાઈઓ ઉપરનો પ્રેમ જરાએ ઓછો ન કર્યો. ધન્ય છે
હુમાયુ જેવા બંધુને!

પ્રશ્ન. હુમાયુ તેના ભાઈઓ સાથે કેવી રીતે વર્તતો ?

પ્રશ્ન. તેની સાથે તેના ભાઈઓ કેવી રીતે વર્ત્યા ?

પાઠ ૩૮. ભાઈઓનો સ્નેહ.

શ્રી રામચંદ્રજી વનમાં જવાની તૈયારી કરતા હતા. એવામાં તેમના ભાઈ લક્ષ્મણ ત્યાં આવી પહોંચ્યા. તેમણે રામચંદ્રજીને કરગરીને કહ્યું, મોટાભાઈ, તમે મને સાથે તેડી લો. તમારી સેવા કરવી ને તમને દુઃખમાં મદદ કરવી એ મારો ધર્મ છે. જો મને સાથે નહિ લો તો જરૂર અહીં માફ મોત થશે. રામચંદ્રજીએ તેમને ધીરજ આપી કહ્યું, ભાઈ, તું આવી ગાંડી વાત ન કર. તારે તો અહીં રહી માતાપિતા ને ગુરુની સેવા કરવી ઘટે છે. લક્ષ્મણે કહ્યું, ભરતજી એમની સેવા કરશે. હું તો આપની સાથેજ આવીશ. લક્ષ્મણનો આવો આગ્રહ જોઈ રામે તેમને સાથે આવવાની રજા આપી. પછી રામ, લક્ષ્મણ ને સીતા વનમાં ગયાં.

તેમના ગયા પછી થોડા દિવસે દશરથ રાજા મરણ પામ્યા. એવામાં ભરત પણ પોતાના મોસાળથી અયોધ્યામાં આવી પહોંચ્યા. પિતાના મરણના અને રામના વનમાં ગયાના સમાચાર સાંભળી તે ઘણાં દીલગીર થયા. કેટલીએ તેમને ગાદીએ બેસવાને કહ્યું, પણ ભરતે ન માન્યું. તે તો રામ પાસે વનમાં ગયા ને તેમને અયોધ્યામાં પાછા આવવાને કાલાવાલા કરવા લાગ્યા. રામે કહ્યું કે જો હું હમણાં અયોધ્યામાં પાછો આવું, તો પિતાની આજ્ઞાનો ભંગ થાય. માટે તું સુખેથી રાજ્ય કર. ભરતે કહ્યું કે મારે રાજ્ય જોઈતું નથી. હું તો અહીં રહી આપની સેવા કરીશ. ભરતે જોયું કે કોઈ રીતે રામચંદ્રજી પાછા ફરવાના નથી, ત્યારે તેણે રામચંદ્રજી પાછા આવે ત્યાંસુધી તેજ જગાએ બેસી તપ કરવાનો ઠરાવ કર્યો. અયોધ્યામાં જઈ રામચંદ્રજીની પાદુકાઓ ગાદી પર પધરાવી તેમને નામે પ્રધાને રાજ્ય ચલાવ્યું.

પ્રશ્ન. લક્ષ્મણે રામચંદ્રજીને શું કહ્યું ?

પ્રત્ન. તે રામચંદ્રજી સાથે વનમાં કેમ ગયા ?

પ્રત્ન. ભરત રામચંદ્રજી પાસે વનમાં કેમ ગયા ?

પ્રત્ન. શા માટે તેમણે તપ કરવા માંડ્યું ?

સંપ.

સુખ સઘળાં છે સંપમાં, સંપ નહિ ત્યાં શોક;
સંપે સંપત્તિ સાંપડે, લાજ વખાણે લોક.
હસપતરામ.

પાઠ ૩૯. એ હંસ ને કાચખાની વાત.

એક સરોવરને કાંઠે સંકટ અને વિકટ નામના એ હંસ રહેતા હતા. એ સરોવરમાં એક કાચખો પણ રહેતો હતો, ને તે પેલા હંસોનો મિત્ર હતો. એક દિવસ કોઈ માછી ફરતો ફરતો ત્યાં આવી ચઢ્યો. તેણે ખીજે દિવસે એ સરોવરમાંથી માછલાં લઈ જવાનો વિચાર કર્યો. માછીને જોઈ પેલા કાચખાને ઘણી શીકર થવા માંડી. તેણે પેલા હંસોને કહ્યું, હવે આ માછી મને અહીંથી જરૂર પકડી લઈ મારી નાખશે. માટે તમે કંઈક યુક્તિ કરી મને બચાવો તો સાફ. પેલા કાચખાનું આવું બોલવું સાંભળી બંને હંસોને ઘણી દયા આવી. તેમણે કાચખાને એ સરોવરમાંથી ઉપાડી ખીજ સરોવરમાં મૂકવાનો વિચાર કરી એક યુક્તિ શોધી કાઢી. તે બંનેએ ચાંચમાં એક લાકડી પકડી રાખી ને એ લાકડીએ કાચખાને સળગડ વળગાડ્યો. પછી પેલા હંસ સાથે ઉડ્યા. તેથી કાચખો પણ તેમની સાથે ઉથકાયો. ત્યાંથી થોડે છેટે એક મોટું સરોવર હતું તેમાં તેમણે કાચખાને મૂક્યો. જોયું, બેઉ હંસોએ સંપ કરી કાચખાનો છુવ કેવી રીતે બચાવ્યો !

પ્રશ્ન. કાચખાએ હંસોને શું કહ્યું ?

પ્રશ્ન. તેમણે કાચખાને શી રીતે બચાવ્યો ?

પાઠ ૪૦. સંપ અને કુસંપ.

હિંદુસ્તાનની વાયવ્યમાં અફઘાનિસ્તાનનું મુસલમાની રાજ્ય છે. ત્યાંની ગાદી પર ગ્યાસુદ્દીન કરીને એક પાઠશાહ થઈ ગયો. તેને શાહબુદ્દીન નામનો એક ભાઈ હતો. એ બંને ભાઈ એકબીજા ઉપર ઘણું હેત રાખતા ને સંપીને રહેતા. ગ્યાસુદ્દીન રાજ્ય ચલાવતો, ને શાહબુદ્દીન લડાઈનું કામ કરતો. એ શાહબુદ્દીને આપણા દેશ ઉપર ઘણી સવારીઓ કરી હતી. તે વખતે આપણા દેશમાં મોટાં ને જળરાં ઘણાં રજપુત રાજ્યો હતાં. તે હમેશાં માંડોમાંડે એકબીજા સાથે લડ્યા કરતાં હતાં. આથી કરીને તે બધાં થોડાજ વખતમાં નબળાં પડી ગયાં. તેમની આ સ્થિતિ શાહબુદ્દીન દૂર રહીને જોયા કરતો હતો. આ તકનો લાભ લઈ તેણે સવારીઓ કરવા માંડી, ને એકે એકે બધાં રજપુત રાજ્યો છતી લીધાં. જો તે વખતે બધા રજપુત રાજાઓ સંપ કરીને મુસલમાનો સામે લડ્યા હોત, તો તેઓ છત મેળવત ને તેમનાં રાજ્ય લાંબી મુદત સુધી ટકી રહેત.

પ્ર. શાહબુદ્દીન બંને ગ્યાસુદ્દીન કેવી રીતે રહેતા ?

પ્ર. રજપુત રાજ્યો કેમ નાશ પામ્યાં ?

પાઠ ૪૧. ખરડાની લડાઈ.

સો વરસ પહેલાં આપણા દેશમાં પિશ્વા સરકારનું મોટું રાજ્ય હતું. તેમના તાબામાં ગાયકવાડ, સિંધિયા,

હોલ્કર ને ભોંસલે એ ચાર મોટા મરાઠા સરદારો હતા. એ દરેક સરદાર પેશ્વા સરકારના તાબામાં રહી પોતાના મુલકમાં રાજ્ય કરતો. એ વખતે દક્ષિણ હિંદમાં નિઝામ સરકારનું રાજ્ય બળવાન ગણાતું. તેની સાથે ઈ. સ. ૧૭૬૫ માં પેશ્વા સરકારને તકરાર થઈ. એ વખતે બધા મરાઠા સરદારો પોતાનાં સૈન્ય લઈ પેશ્વા સરકારની મદદે આવી પહોંચ્યા. તે બધા સંપીને નિઝામની સામે થયા. ખરડા આગળ મોટું યુદ્ધ થયું. તેમાં નિઝામની હાર થઈ.

આ યુદ્ધ પછી પાંચ વરસે મરાઠા સરદારોમાં ક્ષાટકુટ થઈ. તેઓ માંહોમાંહે એક બીજા સાથે લડવા લાગ્યા. આથી ઠરીને તેમનું બળ ઘટ્યું ને સઘળા નબળા પડી ગયા. આ કુસંપમાંજ પેશ્વાઈનો અંત આવ્યો, ને બધા મરાઠા સરદારોને પણ અંગ્રેજ સરકારનો આશ્રય લેવો પડ્યો.

પ્રશ્ન. ખરડાની લડાઈમાં મરાઠાઓ શાથી હાર્યા ?

પ્રશ્ન. પાછળથી તેમની પડતી કમ થઈ ?

પાઠ ૪૨. સંપ વિષે.

(ઘોષાપાઈ.)

એક થકી જે તે તો જાણી,
સાચું જોલે લોક સઘળા;
જે જણ એક વિચારે કરે,
સેજે સારી શોભા બરે.

સંપ કરેથી સસ્તું પડે,
 ધંધામાં લાલો બહુ જડે;
 બે જણ સમજીને ના લડે,
 તેઓને ત્રીજો ના નડે. ૨

બે જણ જુજવા કરે વિચાર,
 તો થાયે બંનેની હાર;
 પાસે કાંઈ રહે ના ધાર,
 થાયે લોકતણા ફિટકાર. ૩

જે છોડ્યો સાથે ભણે,
 જલદી ભણતર ભીંતજ ચણે;
 જલદી ધંધે લાગે કહું,
 જલદી સુખીઆં થયલાં લહું. ૪

માત તાત ભાંડુની સાથ,
 હળીમળી રહે દિન રાત;
 તેને કાંઈ વિધન ના થાય,
 ઈશ્વર છે હંમેશ સહાય. ૫

સંપ વડે નીલે સંસાર,
 સંપ વડે રહે છે ભાર;
 સંપ વડે સુખ અપરંપાર,
 સંપ વડે જગમાં જયકાર. ૬

વફાદારી.

સેવા કરતાં સ્વાર્થાની, ધરે ન સ્વારથ લેશ;
જશ તેનો જગમાં વધે, સુખ આપે પરમેશ.

પાઠ ૪૩. દિવાનની હઠતા.

મહાત્મા ગાંધીજીના હાથાનું નામ ઉત્તમચંદ હતું. તે પોરબંદર રાજ્યના દિવાન હતા. એમના વખતમાં રાજ્યની લગભગ બાળકુંવરના વતી રાણી માતાના હાથમાં હતી. રાણી સાથે કેટલાંક કારણોથી તેમને બનતું ન આવ્યું. તેથી તેઓ પોરબંદર છોડી જુનાગઢના નવાબ સાહેબને આશ્રયે ગયા. દરબારમાં જઈ તેમણે નવાબ સાહેબને મુજરો કર્યો. તે વખતે કેટલાક દરબારીઓએ ટીકા કરી, કે નવા દિવાને નવાબ સાહેબને ડાબા હાથે મુજરો કર્યો એ ટીક ન કર્યું. આ વાત ઉત્તમચંદના જાણવામાં આવી. તેમણે હઠતાથી જવાબ દીધો, કે પોરબંદરના રાજ્ય તરફથી મને થણું સોસણું પડ્યું છે અને એ રાજ્ય છોડી હું અહીં આવ્યો છું. ખરો તથાપિ મારો જમણો હાથ તો હજી પણ મેં એ રાજ્યને માટેજ રાખી મૂક્યો છે. દરબારના સઘળા માણસો અને ખુદ નવાબ સાહેબ પણ દિવાનની આવી વફાદારી જોઈ ચકિત થઈ ગયા, ને સઘળા તેમનાં વખાણ કરવા લાગ્યા.

પ્રશ્ન. ઉત્તમચંદ જુનાગઢના દરબારમાં કેમ ગયા ?

પ્રશ્ન. દરબારીઓએ તેમની શી ટીકા કરી ?

પ્રશ્ન. તેમણે શી જવાબ આપ્યો ?

પાઠ. ૪૪. રાજા અને પુરોહિત.

રજપુતસ્તાનમાં મારવાડનું મોટું રાજ્ય છે. તેનું મુખ્ય શહેર જોધપુર છે. એ જોધપુરની ગાદી પર રામસિંહ કરીને એક રાજા થઈ ગયો. તે અભિમાની અને ઉદ્વેગિ હોવાથી રાજ્યના સરદારોએ તેને ગાદી ઉપરથી ઉઠાડી એના કાકા ભક્તસિંહને ગાદી આપી. રાજ્યના ઘણા માણસોએ ભક્તસિંહની તાબેદારી કબુલ કરી, પણ રાઠોડ કુળના પુરોહિત જગદરે પોતાના સ્વામી રામસિંહની તાબેદારી છોડી નહિ. ભક્તસિંહે તેને પોતાના પક્ષમાં લેવા માટે મોટી મોટી લાલચો આપી. રામસિંહ આ વખતે નાસતો ફરતો હતો. તેની સાથે રહેવામાં જગદરને જરા પણ લાલ ન હતો પણ ઉલટું જનમાલનું નુકસાન હતું. છતાં પણ તેણે રામસિંહનો પક્ષ ના છોડ્યો ! રામસિંહને ફરીથી ગાદીએ બેસાડવા તેણે ઘણો પ્રયત્ન કર્યો. એક વખત મરાઠાઓની મદદ લેવા તે જાતે દક્ષિણમાં ગયો. ભક્તસિંહે જ્યારે આ જાણ્યું, ત્યારે એક પત્ર લખી તેને પોતાના પક્ષમાં આવવા ફરીથી જણાવ્યું. પુરોહિતે કહ્યું કે જીવતાં સુધી હું મારા ઘણીની સેવા છોડીશ નહિ. તેની આવી વફાદારી જોઈ ભક્તસિંહ નવાઈ પામ્યો, ને તેનાં વખાણ કરવા લાગ્યો.

પ્રશ્ન. પુરોહિતે ભક્તસિંહને તાબેદારી કેમ ન કબુલી ?

પ્રત્ન. રા. સિંહને ગાદીએ બેસાડવા તેણે શા પ્રયત્ન કર્યો ?

પ્રત્ન. તેણે ભક્તસિંહને શું કહ્યું ?

પાઠ ૪૫. ઘોડાની વફાદારી.

ઈ. સ. ૧૭૪૫ માં ઝુંદીના હાર રાવ ઉમેદસિંહને જયપુરના રાજા સાથે મેદુનું યુદ્ધ થયું હતું. જયપુરની સેના વિશાળ હતી છતાં તેની સામે મુઢી ભર હાર વીરોએ જે પરાક્રમ બતાવ્યું હતું તે ઇતિહાસમાં ગ્રાસિદ્ધ છે. બાળક ઉમેદસિંહ એ યુદ્ધમાં મરણીયો બની તરવાર ચલાવી રહ્યો હતો. તે વખતે એક બળતો ગોળો આવી તેના ઘોડાને લાગ્યો. એ ઘાથી ઘોડાનાં આંતરડાં બહાર નીકળી આવ્યાં. આટલી બધી વેદના થવા છતાં એ ઘોડો પોતાના ધણી સાથે બહાદુરીથી યુદ્ધમાં ધુમ્યો. સાંજ પડતાં ઉમેદસિંહ જ્યારે લડાઈના મેદાનમાંથી દૂર જઈ એક ઝાડ નીચે ઉભો, ત્યારે ઘોડો તેના પગમાં પડી મરણ પામ્યો. આવા બહાદુર ને વફાદાર ઘોડાના મરણથી ઉમેદસિંહ પુષ્કળ રાયો. ઘોડા વખત પછી તે જ્યારે ઝુંદીની ગાદીએ બેઠો, ત્યારે તેણે એ ભલા ઘોડાની યાદગીરી રાખવા માટે નિશ્ચય કર્યો, ને એ ઘોડાનું પત્થરનું પુતળું બનાવરાવી દરબારના ચોકમાં ઉભું કર્યું. હજી સુધી એ પુતળું ઉભું છે, ને ઝુંદીના લોકો પ્રેમથી તેને પૂજે છે. એ ઘોડાનું નામ હુંજો હતું. દિલ્હીના પાદશાહ તરફથી ઉમેદસિંહના પિતાને તે ભેટ મળ્યો હતો.

પ્રશ્ન. લડાઈમાં ઉમેદસિંહના ઘોડાને શી વેદના થઈ ?

પ્રશ્ન. તેણે શી વફાદારી બતાવી ?

પ્રશ્ન. તેના મરણથી ઉમેદસિંહ કેમ રાયો ?

પ્રશ્ન. દરબારમાં તેનું પુતળું કેમ ઉભું કર્યું ?

મેાડું મન.

પરખાચે જન મન થકી, કંબુસ વા ઉદાર;
પરખાચે જન મન થકી, સજ્જન દુર્જન ધાર.
નર્મદારાંકર.

પાઠ ૪૬. મોટા મનનો મહારાણો.

મેવાડની ગાદી ઉપર જે પ્રતાપી રાણાઓ થઈ ગયા છે તેમાં રાજસિંહનું નામ સુપ્રસિદ્ધ છે. તે વખતે દિલ્હીની ગાદી પર ઔરંગઝેબ નામનો પાદશાહ રાજ્ય કરતો હતો. તે ઘણો બળવાન અને ધર્મીય હતો. સઘળાં રજપુત રાજ્યો છતી લઈ આખા દેશમાં સુસલમાની ધર્મ ફેલાવવો એવી તેની ઇચ્છા હતી. હિંદુ ધર્મ અને રાજ્યના રક્ષણને માટે પાદશાહની એ ઇચ્છાને ખંડિત કરવા મહારાણા રાજસિંહે કમર કસી મ્યાનમાંથી તરવાર બહાર ખેંચી. ઔરંગઝેબ સાથે તેમણે મોટું યુદ્ધ આરંભ્યું. આ વખતે પાદશાહ જાતે લડાઈના મેદાનમાં આવ્યો હતો. તેની સાથે તેની વહાલી બેગમ પણ આવી હતી. આ યુદ્ધમાં રજપુત સેનાએ ઘણું પરાક્રમ બતાવી પાદશાહની સેનાને હરાવી નસાડી. પાદશાહ પોતે પણ લડાઈના મેદાનમાંથી મહા સુસીબતે છૂટો નાઠો, આ ગદબદમાં તેની બેગમ પાછળ રહી ગઈ ને તે રજપુતોના હાથમાં ઢેક પકડાઈ. તેને રાણા પાસે લઈ જવામાં આવી. જો આ વખતે રાણાની જગાએ કોઈ બીજો માણસ હોત, તો તે બેગમને જરૂર ઢેક પકડત. પણ આ મહારાણાનું મન તો તેના કુળની કીર્તિને શોભાવે તેનું ઉમદા હતું. તેથી આ વખતે પાદશાહ સાથેની સઘળી દુશ્મનાવટ વિસારી મૂકી, તેણે બેગમને સારો આવકાર આપ્યો. બે દિવસ સુધી રાણાએ તેને પોતાને મુકામે

મેમાન તરીકે રાખી ને પછી તેનો માન મરતબો જળવાઈ રહે એવી રીતે પાદશાહ પાસે મોકલી દીધી.

પ્રશ્ન. રાણાને પાદશાહ સાથે કેમ લડાઈ થઈ હતી ?

પ્રશ્ન. લડાઈમાં શું થયું ?

પ્રશ્ન. રાણો બેગમ સાથે કેવી રીતે વત્યો ?

પાઠ ૪૭. નિઝામની મુશ્કેલી.

છત્રપતિ શિવાજી મહારાજના વંશમાં શાહુ કરીને એક રાજા થઈ ગયો. તેની પાસે બાહુરાવ કરીને એક પ્રધાન હતો. તે પેશ્વા કહેવાતો. એ બાહુરાવ પેશ્વાને એક વખત દક્ષિણના મુસલમાન સરદાર (નિઝામ-ઉલ્-મુલ્ક સાથે મોટી લડાઈ થઈ હતી. એ લડાઈમાં નિઝામની સેના હારી ગઈ ને તેને બાધા ખોરાકીનો મોટો તોટો પડ્યો. નિઝામે આબુખાજીના પ્રદેશમાંથી અનાજ મેળવવાને ઘણી મહેનત કરી પણ તે ફાગટ ગઈ. પોતાને કોઈ રીતે અનાજ મળી શકવાનું નથી, એમ જ્યારે તેને ખાતરી થઈ, ત્યારે તેણે બાહુરાવ પાસે એક વકીલ મોકલી ધણી આજીજ સાથે અનાજની માગણી કરી.

નિઝામની માગણી પર વિચાર કરવાને બાહુરાવે પોતાના મુખ્ય સરદારોને બોલાવ્યા. તેમાંના કેટલાકે સલાહ આપી કે નિઝામ આપણા કદોશ્વરુ છે. અત્યારે તેને મદદ

કરવી એ દૂધ પાઈને સાપ ઉછેરવા બરાબર છે. બાજી-
રાવને આ સલાહ ફચી નહિ. તેણે કહ્યું, નિઝામ આપણે
શત્રુ છે ખરો પણ અત્યારે તે સંકટમાં આવી પડેલો છે,
માટે આ વખતે આપણે સઘળું વેર વિસારી મૂકી તેને
મદદ આપવી જોઈએ. આમ કહી તેણે પોતાની છાવણીમાંથી
અનાજની પાંચ હજાર પોટો નિઝામની છાવણીમાં મોકલી
દીધી ! આ જોઈ નિઝામને ઘણી નવાઈ લાગી ને તે બાજી-
રાવની ઉદારતાનાં વખાણ કરવા લાગ્યો.

પ્રશ્ન. બાજીરાવને તેના સરદારોએ શી સલાહ આપી ?

પ્રશ્ન. બાજીરાવે તેમને શું કહ્યું ?

પ્રશ્ન. નિઝામે બાજીરાવનાં વખાણ કેમ કયાં ?

પાઠ ૪૮. સુબાની ઉદારતા.

ઈ. સ. ૧૭૪૬ માં ઇંગ્લાંડને રુષેન સાથે મોટી લડાઈ
ચાલતી હતી. તે વખતે ઇંગ્લાંડનું ઇલિઝાબેથ નામનું એક
મોટું વહાણ અમેરિકા જતું હતું. રસ્તામાં તેને તોફાન
નડ્યું તેથી તે એક ખરક સાથે અથડાયું ને તેમાં ગાબડું
પડ્યું. વહાણમાં પાણી સપાટાંબધ ભરાતું હતું તેથી તેને
સહીસલામત કિનારે શી રીતે લઈ જવું એ બાબતનો
કબ્તાનને મોટો વિચાર થઈ પડ્યો. છેવટે તેણે મહા મુશ્કે-
ળે વહાણને હાવાના બંદરે આણ્યું.

આ બંદર રૂપેનના તાળાતું હતું. હમણાં રૂપેનને ઇંગ્લાંડ સાથે યુદ્ધ ચાલતું હતું, તેથી અહીંનો સુખો આ વહાણને કેદ પકડી લેશે એવો કપ્તાનને પ્રથમથીજ ભય હતો. વહાણમાંનાં સઘળાં માણસોને કિનારે ઉતારી તે સુખા પાસે ગયો ને તેને પોતાના દુઃખની હકીકત કહી. પછી તેણે આજીજ કરી કહ્યું, કે આપની ઇચ્છા હોય તો અમારું વહાણ કબજે કરો, પણ અંદરનાં માણસોને છુટા કરવા મહેરબાની કરશો; તો અમારા પર આપનો મોટો ઉપકાર થશે. અત્યારે ઇંગ્લાંડ સાથેની દુશ્મનાવટ વિસારી હર્ષ સુખાએ સંકટમાં આવી પડેલા કપ્તાનને જવાબ દીધો, કે અમારે તમારા વહાણને કે તેમાંનાં માણસોને કેદ પકડવાં નથી. તમારું વહાણ દુરસ્ત થતાં સુધી તમે અહીં સુખેથી રહો. અમારા તરફથી તમને કોઈ પણ જાતની હરકત થશે નહિ. સુખાનાં આવાં વચન સાંભળી કપ્તાનને ઘણો આનંદ થયો. સુખાનો આભાર માની તે વહાણ પર ગયો. પછી થોડા વખતમાં તેણે પોતાતું વહાણ દુરસ્ત કરાવી લીધું. ત્યાંથી નીકળતી વખતે તે સુખાને સલામ કરવા ગયો. આ વખતે સુખાએ તેને એવો પરવાનો લખી આપ્યો, કે રૂપેનતું કોઈ લઠાયક વહાણ પોતાની હદમાં, આ અગ્રેજી વહાણને નુકસાન કરે નહિ.

પ્રશ્ન. કપ્તાનનાં મનમાં શી ખીક હતી ?

પ્રશ્ન. તેણે સુખાને શી અરજ કરી ?

પ્રશ્ન. સુખાએ તેને શો જવાબ દીધો ?

પ્રશ્ન. સુખાએ કપ્તાનને શો પરવાનો લખી આપ્યો ?

સમાપ્ત.

નીતિવાચનમાળા—પુસ્તક ૨ જી.

નીતિવાચનમાળાનાં પુસ્તક બીજામાં ખરેખર કાગળ તથા સકામ ખર્ચમાં સારો સુધારો કર્યો છે. વાર્તાઓ બધી સારી રીતે લખાઈ છે. ભાષા સરલ ને સીધી છે. વાર્તાના વિષયો પણ અનુકૂળ ને યોગ્ય છે. બાળકોને વાંચવાનાં પુસ્તકોમાં આ બીજું પુસ્તક એક સારા પુસ્તકનો ઉમેરો કરે છે. દરેક નિશાળ અને દરેક ઘર અંદર નકલ તો રાખશેજ એવો મને લાગે છે,

રા. રા. હિંમતલાલ ગણેશજી અંબરિયા,
એમ. એ. એલ. એલ. બી.

નીતિવાચનમાળા—પુસ્તક બીજું હું વંચી ગયો છું. પાઠ સાદો અને સરલ ભાષામાં લખાયેલા છે. તેથી પુસ્તક બાળકોને દરેક રીતે ઉપયોગી થઈ પડતું સંભવ છે. મારે વિશેષ કાંઈ કહવાની નથી.

ના. કૃષ્ણલાલ સાહનલાલ ઝવેરી.
એમ. એ. એલ. એલ. બી.

પુસ્તકમાં નાનાં અગ્રાંતે ગમે તેવી સહેલી ને મોઢક વાતો આપેલી છે. તેમાંથી સાર ખેંચી શકાય ને અગ્રાંતી સ્મરણ શક્તિ તાજ કરી શકાય તેવી રીતે, દરેક પાઠ નીચે એક બે સહેલા સવાલો પૂછેલા છે. ઈનામ માટે આ ચોપડી તૃતીય લાયક છે.

મે, ૧૯૧૯

સાહિત્ય.

